



LOKNETE DR.BALASAHEB VIKHE PATIL. (PADMABHUSHAN AWARDEE)
PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S

Establishment 4 August 2004

ARTS, COMMERCE & SCIENCE COLLEGE, ALKUTI

ID.No. PU/AN/ACS/78/2004

College code No.757

A/P. Alkuti, Tal. Parner, Dist. Ahmednagar. Pin-414305



• Phone: (02488) 250457

Email ID : Principal.acsalkuti@pravara.in

Self Study Report : 2023 (1 st Cycle)



Criteria - 3

Research, Innovation &
Extention

KEY INDICATOR : 3.3

Research Publications and
Awards

3.3.2 Number of research papers per teacher in the Journals notified on UGC website during the last five years

INDEX 2023

Sr. No.	Name of the teacher	Title of the book/chapters published	Title of the paper	Name of the conference	National / International	ISBN / ISSN number of the proceeding	Page No.
1.	Kavade K.B.	Power of the Knowledge	' <i>Samkalin Marathi Katha</i> ' ya <i>Katha sangrahatil Samkalin Kathancha Parichay</i>	Samkalin Marathi Sahityatil Janiva	International	2320-4494	3-10
2.	Kavade K.B.	Vidyavarta	<i>Manvi Hakkabddal samajik Jagrukta</i>	Human Rights: Present Scenario and Challenging	National	2319 9318	11-18
3.	Jadhav S.R.	Worldwide International Inter Disciplinary Journal	Rasaynik Khatancha Vadhta vapar Manavi Arogya		International	2454-7905	19-24
4.	Sonvane V.V.	Implementation of National Education Policy 2020	Environmental Study of Shirdi Tourism Centre, Tehsil Rahata, District Ahmednagar		National	978-93-95369-26-8	25-33
5.	Phapale S.R.	Printing Area	Samkalin Marathi Gramin Kathetil Shrijivan		International	2394 5303	34-41
6.	Thorat S.S.	Digital Marketing : Opportunities and Challenges	The Role of ICT in Women Empowerment		National		42-48



ISSN-2320-4494
RNI No. MAHAUL03008/13/2012-TC
Impact Factor : 3.7286

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal



SPECIAL ISSUE MARCH 2023

कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय शिवाजीनगर, गढी

राष्ट्रीय चर्चासत्र

समकालीन मराठी साहित्यातील जाणिवा

दि. १६ मार्च २०२३

भाग एक



ARTS | COMMERCE
SCIENCE | AGRICULTURE
EDUCATION | MANAGEMENT
MEDICAL | ENGINEERING & IT | LAW
PHARMACY | PHYSICAL EDUCATION
SOCIAL SCIENCE | JOURNALISM
MUSIC | LIBRARY SCIENCE |

www.powerofknowledge.co.in

E-mail : powerofknowledge3@gmail.com

Chief Editor

Principal Prof. Dr. Sadashiv H. Sarkate

Editor

Prof. Ramesh B. Ringne

POWER OF KNOWLEDGE

An International Multilingual Quarterly Peer Review Refereed Research Journal

कला, विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय, शिवाजीनगर, गढी, ता.गेवराई जि.बीड

"समकालीन मराठी साहित्यातील जाणिवा"

◆ राष्ट्रीय चर्चासत्र ◆

दि.१६ मार्च २०२३

भाग एक

Chief Editor

Principal Prof. Dr. Sadashiv H. Sarkate

Editor

Prof. Ramesh B. Ringne

● Mailing Address ●

Prof.Dr. Sadashiv H. Sarkate

Editor : POWER OF KNOWLEDGE

Associate Professor &Head of Dept. Marathi

Art's & Science College, Shivajinagar, Gadhi, Tq. Georai Dist. Beed-431 143 (M.S.)

Cell. No. 9420029115 / 7875827115

Email : powerofknowledge3@gmail.com

२५.	डॉ.रामचंद्र देखणे यांचे शारूड सादरीकरण	प्रा.डॉ.मधुकर गणेश मोकाशी	118
२६.	समकालीन मराठी कादंबरी 'नटसंग' ते चित्रपट प्रवाग	प्रो. डॉ. एम. वी. थोंडगे केशव अंगदराव कांदे	124
२७.	व्यक्तिदर्शनप्रधान नाटक 'भूर मोहम्मद गाडे' - (लिखक प्रेमानंद गजवी)	प्रा. डॉ. रेखा जगनाळे मोतेवार	127
२८.	समकालीन स्त्रीनिश्चित कथेतील नायिका चित्रण	डॉ. विठ्ठल नामदेव रोटे	132
२९.	'समकालीन मराठी कथा' या कथासंग्रहातील समकालीन कथांचा परिचय	डॉ.कुंदा वाळगाहेव कवडे	137
३०.	ऐमे कुणबी भूपाळ कादंबरीतील समकालीनचित्रण	डॉ. विष्णू नामदेव लांडे	141
३१.	समकालीन मराठी कादंबरी - आशय आणि अविष्कार	डॉ. किरण नामदेव पिंगळे श्री. सुनील अंबादास आहिरे	146
३२.	'आत्मकथन परंपरेतील एक आगळे-वेगळे आत्मकथन: न मेचता'	प्रा. डॉ. कैलास देवराज सलादे	151
३३.	आदिवासी नियतकालिकातील कला, साहित्य आणि संस्कृतीदर्शन	संगिता रामजी भगत	156
३४.	कवी देविदास माने यांच्या मनमौन कवितासंग्रहातील व्यक्तिचित्रणात्मक जाणीवा	डॉ. वानाजी विठ्ठलराव डिगोळे	161
३५.	दिनेश काळे यांच्या कादंबरीतील मुख्य स्त्री- प्रतिमा	प्रा.डॉ. प्रियदर्शनी वसंतराव देशमुख	167
३६.	'बोन्हाट्याचं पोर' मधील पार्टीतील जिणं	प्रा. डॉ. संजय किशनराव हापगुंडे	171
३७.	समकालीन मराठी साहित्य आणि स्त्रीवादी कवितेतील जीवन जाणवा	महानंदा श्रीमंत माने	176
३८.	समकालीन मराठी कवितेतील सामाजिक जाणवा	डॉ. संजय जानदेव शिंदे	181
३९.	भायचंद्र नेमाडे आणि देशीवाद	बन्हाडे वापुराव भास्कर	186
४०.	समकालीन कवितेतील सामाजिक जाणवा	प्रा.डॉ.सुवराज देवबा भामरे	191
४१.	भूमी कादंबरीतील मैथिलीचे जीवनविश्व	डॉ.शकुंतला मिठाराम भारंवे	195
४२.	समकालीन मराठी साहित्य आणि स्त्रीवादी साहित्यातील जीवन जाणवा	सौ. तांबे सविता म्हसू	200
४३.	अवकाळी पावसाच्या दरम्यानची गोष्ट ' मधील भेदक ग्रामीण व वास्तववादी चित्रण	प्रा. डॉ. संजय चिताळकर	205
४४.	"मराठीतील स्त्री-पुरुषांची समकालीन प्रवागवर्णने : एक तुलनात्मक शोध"	मनिषा दादाभाऊ औटी	207
४५.	दलित समाजाचा आणि चळवळीचा बदलता अंतर्विरोधी प्रवाह : पुरोगामी कादंबरीचे वेगळेपण	प्रा. स्वप्निल भारत रणखांबे	213
४६.	समकालीन विज्ञान साहित्याचे स्वरूप	डॉ. भाऊगाहेव दादासाहेब गव्हाणे	220

‘समकालीन मराठी कथा’या कथासंग्रहातील समकालीन कथाचा परिचय

डॉ.कुंदा बाळासाहेब कवठे,

(मराठी विभागप्रमुख)

कला , वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय अळकुटी, ता . पारनेर जि. अहमदनगर

‘समकालीन’ हा शब्द ऐकल्यावरच आपल्याला काळाचा बोध होतो. काळातील घटना, स्थिती, वृत्ती, प्रवृत्ती यांचे आकलन करून काळाच्या गाभ्याशी जाऊन भिडते. या काळातील मानवी भावभावना, प्रश्न, जीवन, जाणीवा यांचे प्रभावी दर्शन समकालीन साहित्यातून होते. समकालीन मराठी साहित्याबद्दल मदन कुलकर्णी यांनी अशी म्हटले आहे की, “आपल्या आणि आपल्या आसपासच्या बदलत्या कालखंडातील व्यक्ती, घटना, प्रसंग, जीवन-जाणेवा विचारप्रणाली, भावनांनुभूती होते. याचे चित्रण युगमान सांभाळून ज्या साहित्यात केलेले असते. ते साहित्य समकालीन साहित्य ठरेल.” वसंत आबाजी उहाके यांनी काळाला विशेष महत्त्व देऊन समकालीनतेची व्याख्या करताना ते म्हणतात, “समकालीन साहित्य म्हणजे जे साहित्य आपल्या काळाबरोबर आहे. ज्या काळात ते निर्माण होत असते. त्या काळाचे प्रतिबिंब त्यात आहे. त्या काळातील विचार, जाणिवे, मते ज्या साहित्यातून व्यक्त होतात असे साहित्य.”

‘समकालीन मराठी कथा’ या संपादित कथासंग्रहातील कथा या समकालीन जीवनानुभव प्रकट करणाऱ्या कथा आहेत. या कथांची गुंफण ही एकरंगी होऊ नये, म्हणून ग्रामीण दलित, श्रीवादी, आदिवासी, मुस्लिम, ग्रामीण, महानगरीय, विनोदी अशा प्रवाहातील काही निवडक कथा निवडलेल्या आहेत. त्यातून आपल्याला समकालीन कथेची ओळख होत जाते. एखादी साहित्यकृती कितीही जुनी, कितीही पुराणकालीन असली तरीही तिचा आस्वाद तिचा प्रत्येक अनुभव नित्य नूतन असतो. ‘समकालीन मराठी कथा’ या पाठ्यपुस्तकातील कथा या समकालीन समाजजीवन, सामाजिक जाणीव, सामाजिक वास्तव, समस्यांचे दर्शन घडवतात. सभोवताली घडणाऱ्या चांगल्या-वाईट घडामोडी यांचे समकालीन मानवी जीवनावर होणारे परिणाम प्रभाव करतात. यातून मानवी जीवनाची जडणघडण व्हावी आणि सामाजिक जाणीवा वृद्धिंगत व्हाव्यात म्हणूनच ‘समकालीन मराठी कथा’ या संपादित पुस्तकातील निवडक समकालीन कथांचा परिचय करून देण्यात येत आहे.

‘जेव्हा मी जात चोरली होती’

1963 मध्ये ‘जेव्हा मी जात चोरली होती’ हा कथासंग्रह प्रसिद्ध झाला. मानवी दुःखाचे कारण जाती व्यवस्था हेच असते याचे भान ही कथा देऊन जाते. या कथेतील नायक स्वतःची जात लपवितो. म्हणून वादाचा पगडा असलेले ‘रामचरण’, ‘माताप्रसाद’, ‘रणजोड’, ‘देवजी’ ही पात्रे राहणीमानावरून नायकाला उच्चवर्णीय समजतात. या कथेमध्ये ‘रणजोड’ नावाची जे पात्र आहे ते नायकाला राहण्यासाठी जागा देतो. नायक मात्र जात लपवण्यासाठी तोलून मापून बोलणे, एकांतात रमणे, स्वनिंदा करणे यांना प्राधान्य देतो. याचवेळी मुंबईच्या काशिनाथ सपकाळला जाती अस्पृश्यतेमुळे कामगारांशी सामना करावा लागतो. आणि तो रागीट पवित्रा धारण करून या समूहाला आव्हान करतो. मारहाणीच्या भीतीपोटी हातात सुरा घेऊन खून करण्याची भाषा नायकाजवळ बोलून दाखवितो. उच्च-नीचतेमुळे स्फोटक दहशतीच्या अमानुष अशा वातावरणात कथा नाट्यरूप धारण करते. द्वेष-अस्मिता, स्पृश्य -अस्पृश्यता रामचरणजी गुरुभक्ती व दानवीपणा, काशिनाथ व नायकाचा नोकरी सोडण्याचा निर्णय, नायकाला झालेली मारहाण अदि घटना प्रसंगातून ही कथा वाचकाला अस्वस्थ आणि अंतमूख करते, व विचार करायला लावते.

‘तात चिखल’

समकालीन मराठी कथा या पुस्तकांमध्ये भास्कर चंदनशिव यांची ‘तात चिखल’ ही कथा घेण्यात आलेली आहे. या कथेचे कथा लेखक भास्कर चंदनशिव हे ग्रामीण चळवळीतून पुढे आलेले असल्यामुळे 1980 नंतरच्या काळातील एक महत्त्वाचे कथालेखक म्हणून ते आपल्याला पाहायला मिळतात. शेतकऱ्यांचे दुःख जीवन यातून उभ्या राहिलेल्या समस्या यावर भास्कर चंदनशिव यांची कथा भाष्य करते. ‘तात चिखल’ ही कथा समकालीन मराठी कथेमधली एक महत्त्वाची आणि श्रेष्ठ अशी कथा मानली जाते. या कथेमध्ये एका किशोरवयीन शाळकरी मुलाचे भावविश्व चित्रित करण्यात आले आहे. शेतमालाला असलेले बाजारभाव या चिरपरिचित विश्वातून एक दाहक वास्तव ही कथा मांडते. अवघ्या एका दिवसातील कार्यक्रमातून ही कथा शेतकऱ्यांचे दुःख साकार करताना दिसते. या कथेतील बापू हा दहावीत शिकणारा मुलगा आहे. त्याचे आई-वडील शेतकरी असल्यामुळे भाजीपाला बाजारात विक्रीला घेऊन येत असतात. परंतु बाजारात मालाची आवक अधिक झाल्याने बाजार भाव पडतात आणि सोन्यासारख्या मालाची माती होताना दिसते. शेतकऱ्यांच्या मालाला योग्य भाव न मिळाल्यामुळे आपला माल ते रस्त्यावर फेकून देतात. आणि सोन्यासारख्या टमाट्यांचा चिखल होताना दिसतो. शेतकऱ्यांचे कष्ट त्यांचे श्रम अश्रुमध्ये परावर्तित होऊन त्यांचा ‘तात चिखल’ होतो. या नेहमीच्याच वास्तवातील भावनिक, व्यवहारिक सत्य ही कथा प्रभावीपणे मांडते. शेतकऱ्यांच्या मालाला हमीभाव, दुष्काळ, सावकार, शासकीय योजना आणि शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या अशी वास्तवता ही कथा अधोरेखित करते. ही कथा समकालीन ठरते. एका दिवसाचा कार्यक्रम, कमी पात्रे, मोजके घटना प्रसंग आणि तीव्र होत जाणारा संघर्ष यामुळे ही कथा समकालीन ठरते.

पाऊस आला मोठा :

- ‘पाऊस आला मोठा’ ही कथा गौरी देशपांडे यांची कथा आहे. या कथेमध्ये सावित्रीचे विधुर वडील आणि सावत्र आई आम्मी यांच्या परस्पर नातेसंबंधावर ही कथा आहे. आम्मी म्हणजे अमला आणि सावी म्हणजे सावित्री या दोघींच्या नात्यातील गुंफणीतून ही कथा साकार होते. या दोघींची मानसिक स्थिती आणि घरातील परिस्थिती सारखी आहे. पण त्यांचे स्वभाव मात्र परस्परविरुद्ध आहेत. या कथेतील सावी ही अतिशय वस्तुनिष्ठ तर आम्मी ही भावनिक आहे. आम्मीकडे व्यावहारिक शहाणपण आणि अनुभवातून आलेला समंजसपणा आहे. या दोघींचा प्रवास एकाच दिशेने घडतो. फक्त मात्र त्यांचा परिणाम भिन्न होतो. विदुर वडील उतार वयात आम्मीशी विवाह करतात. आणि त्यामुळे सावीच्या मनात वडिलांविषयी दुरावा निर्माण होतो. आपल्या वडिलांची कृती चुकलेली आहे असे सावीला वाटते. आणि म्हणून कथेच्या शेवटी आम्मी म्हणते, “चुकतात अडाखे माणसांचे, सावित्री अजून पुष्कळ आयुष्य आहे तुझं पुढे.” हे वाक्य या कथेला एका उंचीवर नेऊन पोचवते. अतिशय वस्तुनिष्ठ असणाऱ्या सावीला अखेरीस उमगते तेव्हा ती भावनिक दृष्ट्या कोलमडून पडते. जीवनातील प्रत्येक अनुभव सत्य असतो, मात्र त्याचे संदर्भ बदलतात. जीवन जगायला आवश्यक असणारे शहाणपण शिक्षणाने येते की उपजत बुद्धीने? प्रगल्भता ही बुद्धीने येते की, विवेकाने यातील मूल्य संघर्ष या कथेत तरलतेने अभिव्यक्त झाला आहे. म्हणून ही कथा समकालीन जीवनाचे दर्शन घडवते.

उठावण :

‘उठावण’ या कथेतून कापूस पिकवणाऱ्या शेतकऱ्याची व्यथा शब्दबद्ध झाली आहे. शासनाच्या वतीने फेडरेशन मार्फत विशिष्ट मदतीत शेतकऱ्यांने कापूस विकला तर त्याला पन्नास रुपये

नोकरदार आणि शेतकरी यातील वरचे तिघे तळागाळातील शेतकऱ्याला नाचवत आहेत. नोकरदारांचा पालोनेधी वाचमन सुद्धा शेतकऱ्याची लूट करतो. मात्र पुढारी आणि व्यापाऱ्यांची ट्रॅक्टर आतमध्ये घेतो. प्रत्यक्ष शेतकऱ्याकडून पन्नास रुपयाची मागणी करतो. आणि याची ही मागणी ऐकून शेषसरावाचा मात्र संयम राहतो. व तो वाचमनला मारहाण करतो .या कथेत ग्रामीण विद्रोह आपल्याला पाहायला मिळतो. या कथेचे कथानक समाजात घडणाऱ्या घटनांची वास्तव चित्रण करते .

बाजा

‘बाजा’या कथेचे कथालेखक‘उपाकिरण आत्राम’आहेत.यांची‘बाजा’ ही कथा आदिवासी जीवनावर आधारित आहे. या कथेचा नायक ‘बाजा’ हा आहे. ‘बाजा’ हा जन्मताच मुका असल्यामुळे त्याची पत्नी लक्ष्मी मुलगा पेंटा आणि रामय्या सावकार या पात्रांतून ही कथा उलगडताना दिसते. बाजाचे रामय्या सावकाराकडून अत्याचार होताना दिसतो. आणि या अत्याचाराचा प्रतिकार बाजाचा मुलगा पेंटा करतो .या कथेतून आदिवासी शोषितपिढी त्यांच्या व्यथा, वेदना व संघर्ष प्रकट होतो. भारत स्वतंत्र होऊनही वेटविगारीची प्रथा, शोषणाच्या तऱ्हा बदललेल्या नाहीत. पिढ्यानपिढ्या आदिवासींचे शोषण होताना दिसते. त्यांच्यावर अत्याचार केले जातात. याचा प्रत्यय ही कथा देऊन जाते.एका वेगळ्या अनुभवविश्वाचा प्रत्येय ही कथा देते .

वापशी-:

‘वापशी’ ही कथा अभिराम भडकमकर यांची कथा आहे. या कथेमध्ये नाट्यचित्रपट हा एक मोठा उद्योग आहे.या उद्योगाच्या मोहक, सुंदर, आकर्षित रूपाचे आणि संपत्तीचे आकर्षण,लहान- मोठ्या, तरुण- वृद्ध आशा अनेकांना आहे.या रुपाला भूलून अनेकजण मोहम्मयी दुनियेत येतात. काही मोजके यशस्वी, तर असंख्य अयशस्वी होतात .अशाच या मोहम्मयी दुनियेत कोल्हापुरातून मुंबईला हिरो बनण्यासाठी गेलेल्या एका मुस्लिम तरुणाची धडपड आणि वैफल्याची कथा आणि व्यथा ‘वापशी’ कथेमध्ये पाहायला मिळते. ही कथा मोहम्मयी चित्रसृष्टीचे विदारक दर्शन घडवते. या कथेतील नायक ‘सलीम’ हा चित्रपट सृष्टीत उभा राहू शकत नाही. त्याला अपयश येते. हे अपयश स्वीकारून तो आपल्या माणसात ‘वापशी’ करू पाहतो. मात्र त्याला अपयश येते.तो मुळापासून उखडला जातो.आपली पाळेमुळे गमावलेल्या आधुनिक समाजाची ही कथा आहे.

शुभमंगल सावधान :

‘शुभमंगल सावधान’ ही डॉ.संजय कळमकर यांची ही कथा समकालीन कथा आहे.या कथेमध्ये कथेचे कथालेखक डॉ.संजय कळमकर यांनी विवाह हा जीवनातील एक महत्त्वाचा संस्कार आहे .सध्याच्या विवाह सोहळ्यात पारंपारिक रितीरिवाजांबरोबर लग्न प्रसिद्धी लग्न पत्रिका नवरा नवरीचा अतिरेक अतिरेकी मेकअप डीजे वरील तरुणाईचे थिरकणे वऱ्हाडी मंडळीची सोशिकता,राजकीय पुढाऱ्यांची सहेतूक हजेरी यांची भर पडलेली आहे.विवाहामध्ये भव्यदिव्यता,उत्सवी रूप,श्रीमंतीचा बडेजाव ,खोटी प्रतिष्ठा व अमाप खर्च यांना महत्व दिले आहे हे वास्तव आहे.लग्नातील गमती जंमती प्रत्ययकारीपणे प्रकट झाल्या आहेत.उपरोध,उपहास,शब्दनिष्ठ,प्रसंगनिष्ठ,विनोद कथेत पहायला मिळतो.सर्वांच्याच अनुभव विश्वातील वास्तवतेला विनोदाच्या साह्याने कथारूप दिले असल्यामुळे लग्नविधीतील सत्याचे,पैशाच्या उधळपट्टीतून निमणि होणाऱ्या समस्यांचे,प्रथा -परंपरांचे कडा आणि कंगोरे उलगडले जातात.या कथेचे समकालीन कथानक वेगळेपणे मांडताना लेखकाची सूक्ष्म निरीक्षण शक्ती आणि नर्मविनोदी शैली ठळकपणे जाणवते.

कष्टाची भाकरी

‘कष्टाची भाकरी’ ही कथा श्रमप्रतिष्ठा आणि शोषवाद जागवणारी व जपणारी कथा आहे. या कथेतील नायकाला खूप कष्ट करूनही नोकरी मिळत नाही.त्याच्या वाट्याला मानहानी येते.हे वास्तव आपल्याला समाजात पहायला मिळते.आवकाळी पावसामुळे शेती तोट्यात येते.कथेचा नायक शेवटी व्यसनाच्या आहारी जातो.प्रपंचाची वाताहात होते.शेवटी आत्महत्या करू पहातो हे सर्व आपल्याला समाजात पहायला मिळते.अस्मानी आणि सुलतानी संकटे यामुळे शेतकऱ्याची उपेक्षा संपत नाही. श्रम केल्यानंतर जगण्याचा मार्ग सापडतो असा संदेश ही कथा देते.अर्थपूर्ण शेवट आणि ग्रामीण बोली या मुळे कथेला उंची प्राप्त या सर्व कथा समकालीन जीवन व्यवहाराशी नाते सांगणाऱ्या कथा आहेत यातून आपल्याला समकालाचा बोध होतो.

या सर्व कथांमधून समकालीन समाजदर्शन होते. समाजआकलन होते.सामाजिक वास्तवाने समस्या समजतात. सभोवताली घडणाऱ्या चांगल्या वाईट घडामोडी यांचे समाजातील मानवी जीवनावर होणारे परिणाम आणि प्रभाव कळतात.यातून त्यांच्या जीवनाची जडणघडण व्हावी आणि सामाजिक जाणीव वृद्धिंगत व्हाव्या या हेतूने या समकालीन कथांचा परिचय करून देण्याचा हा प्रयत्न आहे.या मध्ये समकालातील घटना ' स्थिती , वृत्ती 'प्रवृत्ती यांचे आकलन होऊन त्यांच्या गाभ्याशी जाऊन भेटते या कथा समकालातील परिस्थितीशी जवळचे नाते सांगून जातात. या काळातील मानवी भावभावना, विचार, प्रश्न ,जीवनजाणिवा यांचे प्रभावी दर्शन घडते .एकूणच या सर्व कथा समकालीनतेचे दर्शन घडवितात.

संदर्भ :-

- 1) 'समकालीन मराठी कथा' संपादक, डॉ . शिरीष लांडगे , डॉ .दिलीप पवार,डॉ .संदीप सांगळे अक्षरबंध प्रकाशन पुणे. प्रथमावृत्ती जून २०१९.
- २) मराठी समकालीन कथा' आम्वाद आणि आकलन डॉ.वेदश्री श्रीगळे अक्षरबंध प्रकाशन पुणे. प्रथमावृत्ती जून २०१९.
- 3) कथा: सांकल्पना आणि समीक्षा, मुधा जोशी, मौज प्रकाशन.
- 4) मराठी कथा : विगावेशतक, सांपादक के. ज. पुरोहित, मुधा जोशी.



ARTS, SCIENCE AND COMMERCE COLLEGE

Shivajinager, Gadhi Tq.Georai Dist.Beed - 431 143



Indoor Badminton Court



Play Ground



THIS QUARTERLY " POWER OF KNOWLEDGE " IS PRINTED BY
PUBLISHED BY & OWNER BY SAW.SARKATE LATA SADASHIV
& PRINTED AT KRANTI PUBLICATION, GEORAI,
DIST BEED - 431 127 (M.S.)
EDITOR : Professor Dr.SARKATE SADASHIV HARIBHAU

RNI No.MAHAUL03008/13/2012-TC





MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

Lidyawarta[®]



Navalbhou Pratishthans'



**Rukhaminitai Arts & Comm. Womens'
College, Amalner, Dist. Jalgaon**



**One day National Level Conference
(Interdisciplinary)**

**Human Rights : Present Scenario and Challenges
April 29th, 2023 (Saturday)
9.30 am to 5.00 pm**

**Venue : Rukhaminitai Arts & Comm. Womens' College,
Siddhivinayak Colony, Dhule Road, Amalner, Dist. Jalgaon**

**Contact : Mr. Pramod Patil (Asst. prof.)
Mob. No. : 9881194816**

**Principal
Dr. S. J. Shaikh
9309154057**

**Vice- Principal
Prof. Sham S. Pawar
9423913525**

**Co-ordinator
Dr. Manjusha M. Kharole
9890740165**



MAH/MUL/03051/2012

ISSN :2319 9318



April To June 2023
Special Issue

Date of Publication
01 April 2023

Editor

Dr. Bapu g. Gholap

(M.A.Mar.& Pol.Sci.,B.Ed.Ph.D.NET.)

विद्येविना मति गेली, मतीविना नीति गेली
नीतिविना गति गेली, गतिविना वित्त गेले
वित्तविना शूद्र स्वचले, इतके अनर्थ एका अविद्येने केले
-महात्मा ज्योतीराव फुले

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड



"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Bapu Ganpat.



Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubl@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

14) जळगाव जिल्ह्यातील बंजाग लोकसाहित्यातील मुल्ये श्री. प्रा. प्रदीप प्रकाश इन्सुलकर, प्रा. डॉ. भा. ना. गाडेकर, जि. औरंगाबाद	58
15) मानवी हक्कांबद्दल सामाजिक जागरूकता डॉ. कुंदा बाळासाहेब कवडे, अळकुटी, जि. अहमदनगर	61
16) ग्रामीण भागातील महिलांच्या उच्च शिक्षणातील गळतीची समस्या: एक अभ्यास डॉ. ज्योति रामचंद्र लष्करी, अक्कलकुवा जिल्हा नंदुरबार	64
17) संयुक्त राष्ट्र संघटना आणि मानवी हक्क प्रा डॉ श्वेता विनोद वैद्य, अमळनेर, जिल्हा जळगाव	68
18) मानवी हक्क आणि महिला डॉ. शकुंतला मिठाराम भारंबे, डोंगर कठोरे, जि. जळगाव	70
19) सामाजिक व्यवस्था आणि मूलभूत हक्क प्रा. डॉ. अनिता मक्कन खेडकर, अमळनेर	76
20) महिलांचे संरक्षण आणि मानवी हक्क प्रा. डॉ. प्रवीण बाबुराव मोरे, निजामपूर, जैताणे, जि. धुळे	79
21) समाजात मानवी हक्कांबद्दल जागरूकता प्रा. चारुशीला विश्वनाथ ठाकरे, अमळनेर, जि. जळगांव	81
22) महिला सबलीकरण व मानवी हक्क डॉ. श्रीमती बी. के. पांडव (सरोज नवपुते), औरंगाबाद	83
23) महिला सबलीकरण व मानवी हक्क डॉ. इंदिरा रजेसिंग गिरासे, शिरपूर	84
24) कौटुंबिक सल्ला व मार्गदर्शन उपचार पद्धती समाजकार्य दृष्टीकोन प्रा. दग्वे धनराज रामराव, अमळनेर	88
25) भारतीय संविधान आणि मूलभूत हक्क प्रा. डॉ. दिनेश दयाराम माळी, साक्री, जि. धुळे	91
26) मानवी हक्क आणि मानवी सुरक्षा प्रा. डॉ. एन. झेड. पाटील, नवलनगर, ता. जि. धुळे	95

15

मानवी हक्काबद्दल सामाजिक जागरूकता

डॉ. कुंदा बाळासाहेब कवडे
(मराठी विभागप्रमुख)

कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय, अळकुटी,
ता . पारनेर जि. अहमदनगर



मानवी हक्क -

'मानवी हक्क' म्हणजे सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास. वयोवृद्ध, कामगार, विकलांग व्यक्तींचे कल्याण. सामाजिकदृष्ट्या वंचित वर्गाचा विकास या घटकाचा अभ्यास करताना आपल्याला सामाजिक दृष्ट्या वंचित म्हणजे काय, हे सर्वप्रथम अभ्यासणे गरजेचे आहे. भारतीय समाजात ऐतिहासिकदृष्ट्या व्यवसायावर आधारित जातींची उतरंड बघायला मिळते. यामध्ये समाजातील स्थान पारंपरिक व्यवसायावरून ठरत असे. तथाकथित अस्वच्छ किंवा दूषित व्यवसाय करणाऱ्यांना अस्पृश्य समजायला गेले आणि अशा समुदायांना कायमच सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक हक्कांपासून वंचित ठेवण्यात आले. त्यामुळे या समुदायाचे सामाजिक, आर्थिक आणि शैक्षणिक मागासलेपण वाढतच गेले. २६ जानेवारी १९५० रोजी अस्तित्वात आलेल्या भारताच्या राज्यघटनेत अस्पृश्यता नष्ट करून सामाजिकदृष्ट्या वंचित असलेल्या गटांसाठी समानता प्राप्त करण्यासाठी तरतुदी करण्यात आल्या. सुसन्न जगण्यासाठी मानवी हक्क हवेत! -

'मानवी हक्क' हे केवळ गुन्हेगार किंवा अतिरेकी यांनाच असतात, असा गैरसमज काही लोकांनी पसरवला आहे. प्रत्येक गुन्हेगाराला कायदानुसार शिक्षा झालीच पाहिजे. परंतु कायद्याची प्रक्रिया पूर्ण करून शिक्षा देणे हे न्यायाचे तत्त्व सर्वांच्या बाबतीत पाळले गेले पाहिजे. हा केवळ मानवी हक्कांचा विचार नाही, तर आपल्या घटनेतील मूलभूत नियम आहे. प्रत्येक माणसाला समान प्रतिष्ठा आहे, हा मानवी हक्कांचाच विचार आहे. जन्मतःच प्रत्येकाला मानवी हक्क प्राप्त होतात. प्रत्येकाला जन्मापासूनच सन्मानपूर्वक आणि सुरक्षित वातावरणात जगण्याचा अधिकार आहे. त्यासाठी आवश्यक त्या मूलभूत सुविधा पुरवणे सरकारचे कर्तव्य आहे. परंतु एकमेकांवर कुरघोड्या करून सत्ता टिकवण्याची कसरत करणे, प्रत्येक जीवन-मरणाचे राजकारण करणे यातच वेगवेगळी सरकारे ध्याज्यकर्ते धन्यता मानतात. मूळ प्रश्नांवर चर्चा करून ठोस काम करण्याकडे पूर्णपणे दुर्लक्ष होताना दिसते. राज्यघटनेचे भारतीय लोकशाहीमध्ये अनन्यसाधारण महत्त्व आहे. न्याययंत्रणेवर सामान्य जनतेचा विश्वास आहे. अनेकदा सरकार आणि प्रशासन यांना ताळ्यावर आणण्याचे काम न्याययंत्रणेने केले आहे. उदा. कोपर्डीच्या बलात्कार आणि खून प्रकरणाचा निकाल आला. तिन्ही आरोपींना अल्पवयीन मुलीच्या बलात्कार आणि खून प्रकरणात फाशी सुनावण्यात आली. अशा कित्येक प्रकरणांमध्ये बलात्कारपीडित मुलीच्या वागण्याध्वोलण्याची पद्धत, खर्चिक वृत्ती किंवा मुलींना मित्र असणे, त्यांनी उशिरा रात्री बाहेर मित्रमैत्रिणींसोबत फिरणे इ. अनेक बाबींवर राजकीय, धार्मिक नेत्यांची वक्तव्ये आली. यावरून भारतात केवळ स्त्रियांसाठी वर्तणुकीचे वेगवेगळे नियम असलेली आणि पुरुषांच्या वर्तनावर अंकुश नसलेली समाज व्यवस्था आहे हे लक्षात येते.

स्त्रियांवर होणारे अत्याचार, बलात्कार आणि यातना, आरोग्याधिकार एच आय व्ही एड्स आणि भेदभाव, सरकारी यंत्रणेद्वारे होणारे अन्याय, नागरी स्वातंत्र्ये, दहशतवाद, कोठडीतील मृत्यू, कारागृहातील कैद्यांची परिस्थिती अधिकार, बालसुधारगृहातील समस्या, दलित-अल्पसंख्याक-अपंग यांच्या अधिकारांचे संरक्षण, पर्यावरणाचे प्रश्न, आधुनिक विकासाचे बळी हे सगळे

मानवी हक्कांचे विषय ठरतात. मानवी हक्क हे केवळ गुन्हेगार किंवा अतिरेकी यांनाच असतात, असा गैरसमज काही लोकांनी पसरवला आहे. प्रत्येक गुन्हेगाराला कायदानुसार शिक्षा झालीच पाहिजे. परंतु कायद्याची प्रक्रिया पूर्ण करून शिक्षा देणे हे न्यायाचे तत्व सर्वांच्या बाबतीत पाळले गेले पाहिजे. हा केवळ मानवी हक्कांचा विचार नाही, तर आपल्या घटनेतील मूलभूत नियम आहे. प्रत्येक माणसाला समान प्रतिष्ठा आहे, हा मानवी हक्कांचाच विचार आहे. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्ये हादेखील मानवी अधिकार चळवळीचा महत्वाचा भाग आहे. परंतु अभिव्यक्ती स्वातंत्र्याची गळचेपी करण्याच्या घटना आजकाल सतत घडत आहेत. नरेंद्र दाभोलकर, गोविंद पानसरे, कलबुर्गी, गौरी लंकेश इ. च्या हत्या हेच अधोरेखित करतात. गोहत्या बंदीसाठी जोरदार प्रयत्न करणारे सरकार जेव्हा माणसाच्या हत्या थांबवण्यास अपयशी ठरते तेव्हा जगण्याच्या अधिकारामध्ये अपेक्षित असलेली सुरक्षितता आणि सन्मान केवळ काल्पनिक वाटू लागतो. समाजातही अजूनपर्यंत स्वतःच्या मानवी हक्कांची जागरूकता नाही. आपण समाज म्हणून जोपर्यंत उदासीन आहोत, तोपर्यंत कोणालाही आपल्या मानवी अधिकारांबद्दल जाणीवही होणार नाही. सार्वजनिक कृती, जसे की मानवी हक्क पथनाट्य, निषेध मोर्चा, याचिका किंवा भाषणे, यांची अनेक भिन्न उद्दिष्टे आहेत, परंतु सर्वात महत्वाचे म्हणजे एखाद्या समस्येबद्दल जागरूकता वाढवणे. इतरांना एखाद्या कारणाकडे आकर्षित करणे. माध्यमांशी बोलणे. न्यायिक स्वातंत्र्ये मजबूत करणेय कायदेशीर, वैद्यकीय आणि आरोग्यसेवा व्यावसायिक, पत्रकार आणि मानवाधिकार रक्षकांचे संरक्षण करणेय मानवी हक्क शिक्षणय सार्वजनिक सेवक आणि व्यवसायासाठी आचारसंहिता आणि नैतिक नियमयसामाजिक संघर्ष आणि त्यांचे निराकरण रेखण्यासाठी आणि त्यांचे निरीक्षण करण्यासाठी यंत्रणांना प्रोत्साहन देणे सर्वात महत्वाचे आहे.

मानवी हक्कांबाबत जागरूकता हवी—

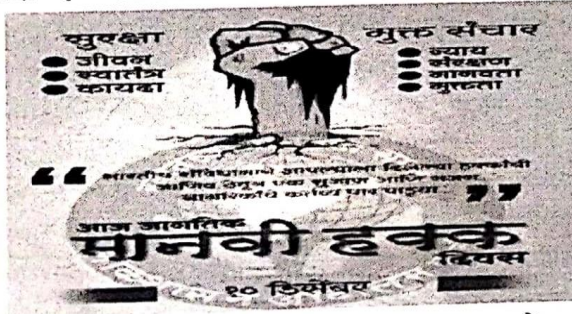
मानवी हक्कांची पायमल्ली होऊ नये यासाठी अधिक जागरूकतेची गरज असून, मानवी हक्कांची संस्कृती विकसित करण्यात शिक्षणाची भूमिका अत्यंत महत्वाची असल्याचे प्रतिपादन सुप्रीम कोर्टाचे निवृत्त

मुख्य न्यायमूर्ती तथा राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोगाचे अध्यक्ष के. जी. बालकृष्णन यांनी केले. मानवी हक्क हे जागतिक असून, सर्वांना हे हक्क समान लागू आहेत. राष्ट्रीयत्व, भाषा, रंग, अभिव्यक्ती, स्वातंत्र्ये, वर्ण, वंश, स्त्री-पुरुष समानता याच्याशी हक्कांचा संबंध आहे. सर्व नागरिकांना सन्मानपूर्व जगण्याचा अधिकार आहे. राजकीय, सामाजिक, जन्म अथवा इतर दर्जा याद्वारे कोणत्याही प्रकारचा भेदभाव केला जाता कामा नये. मानवी हक्काबाबत राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोग जागरूक असून, विविधअंगाने याबाबत चर्चा केली जाते. स्वयंसेवी संस्थांसोबत संवाद साधला जातो. आवश्यक असेल त्या ठिकाणी संबंधित यंत्रणांवर कारवाई केली जाते. सूचना दिल्या जातात. २४ राज्यांमध्ये राज्य मानव अधिकार आयोग स्थापित झाला आहे. गेल्या काही वर्षात मानवी देह व्यापार, लैंगिक शोषण, हिंसाचार, गुन्हेगारी यामध्ये वाढ होताना दिसते. साक्षरतेचा दर अजूनही तसा वाढत नाही. पोलिस ठाण्यांमध्ये अनेक गुन्ह्यांची नोंद होत नाही. त्यामुळे न्याय मिळण्याचा प्रश्न उद्भवतो. मानवी हक्कांचे उल्लंघन होते. या सर्वांवर नियंत्रण ठेवण्याचे काम मानव अधिकार आयोगाकडून केले जात आहे. भारतीय न्यायव्यवस्थेने मानवी अधिकार स्थापित होण्यास मोठी भूमिका निभावली आहे. अनेक चांगले न्याय-निवाडे न्याय व्यवस्थेद्वारे देण्यात आले आहेत. गेल्या काही वर्षात चकमकींमध्ये ये ठार होण्याचे प्रमाण कमी झाले. यात मानवी अधिकाराचा वाटा आहे. त्यासाठी नागरी समाजाचे सहकार्य घेतले जाते. सरकार आणि समाज यांच्या साहाय्याने लोकशाहीची बांधणी करावी लागते. अजूनही परिस्थिती बदलण्यासाठी जागरूकता करावी लागणार आहे. विशेषतः स्त्रियांमध्ये या जागरूकतेची अधिक गरज आहे असे न्या. बालकृष्णन म्हणाले.

मानवी हक्काचे महत्त्व आणि सामाजिक जागरूकता—

जगभरात १० डिसेंबर जागतिक 'मानवी हक्क दिन' साजरा होत आहे. मानवी जीवनांत अन्न, वस्त्र आणि निवारा या तीन मुलभूत गरजा मानल्या जातात, किंबहुना त्या मिळणे हा प्रत्येक मानसाचा हक्क आहे. पृथ्वीवरील सर्व मानव हे समान हक्काचे वाटेकरी

आहेत, ही संकल्पना मानवी हक्काची प्रथम पायरी आहे. गुलामगिरीच्या जोखडातून मानवाला मुक्त करण्यासाठी जगभरात वेगवेगळ्या कालखंडात मोठी चळवळ उभी राहिली, परंतु त्याला मूर्त स्वरूप हे १९ व्या शतकात प्राप्त झाले. वास्तविक मानवी हक्कांची संकल्पना मानवाच्या सन्मानित आणि प्रतिष्ठित जीवनाशी जोडलेली आहे. मानवी हक्क माणसाला माणूस म्हणून जगण्याची संधी आवश्यक असून तो हक्क नैसर्गिक आहे. हे हक्क माणसाला त्याच्या जन्माबरोबरच मिळतात. समाजाने आणि राज्याने फक्त त्यांना मान्यता द्यायची असते. विसाव्या शतकाच्या कालखंडात जगभरात याबाबत फारशी जागृती होण्यास सुरुवात झाली, विशेष म्हणजे यासाठी संयुक्त राष्ट्रांनी इ.स. १९४८ मध्ये जाहिरनामा घोषित केला. दि. १० डिसेंबर रोजी तो आमसभेत मान्य करण्यात आला म्हणून हा दिवस हा 'जागतिक मानवी हक्क दिन' म्हणून साजरा करण्यात येतो. या जाहिरनाम्याने मानवी हक्क प्रथमतःच प्रसिद्ध केले. सामाजिक, आर्थिक, राजकीय, शैक्षणिक, नागरी, सांस्कृतिक, कौटुंबिक, विकासात्मक आशा विविध प्रकारच्या हक्कांचा त्यात समावेश आहे. मानवी हक्कांबाबत जाहिरनाम्याद्वारे संयुक्त राष्ट्रांनी अतिशय उदार आणि मानवतावादी भूमिका घेतली आहे. दि. १० डिसेंबर 'मानवी हक्क दिन'



संयुक्त राष्ट्रांनी जगभरात सभासद असलेल्या सर्व देशांना असे आवाहन केले होते की, या देशांनी आपल्या नागरिकांसाठी हे हक्क मान्य करावेत. आपल्या देशाच्या म्हणजेच भारतीय संविधानात निर्मात्यांनी मानवी हक्कांचा दोन प्रकारे समावेश केला आहे. एक म्हणजे संविधानाने हमी दिलेले अधिकार आणि दुसरा म्हणजे सरकारने लागू करावयाचे अधिकार होय. राजकीय,

नागरी आणि आंशिक स्वरूपात सामाजिक, शैक्षणिक, सांस्कृतिक हक्क हे त्यांच्या हमीसह संविधानाने नागरिकांना उपलब्ध करून दिले आहेत. त्यांनाच आपण 'मूलभूत हक्क' असे म्हणतो. तसेच भारतीय संविधानात त्यांची नोंद आहे. आजही आपणास असे दिसून येते की, जगभरातील अनेक देशामध्ये महिला आणि बालकांवर मोठ्या प्रमाणात अन्याय होत असतो. त्यांच्यावर अत्याचार करून समाजातील काही घटक त्यांचे शोषण करतात. हे शोषण थांबविण्याची योजना संविधानाने केली आहे. तसेच काही ठिकाणी गुलामांप्रमाणेच सक्तीने काम करून घेण्याची पद्धत म्हणजे वेठबिगारी सुरू आहे ही अमानुष पध्दत बंद केली पाहिजे. शोषण करणाऱ्या कालबाह्य प्रथा देवदासी, गुलामगिरी, माणसांची खरेदी-विक्री यावर सरकारने बंदी घातली आहे, तरीही काही ठिकाणी असे प्रकार आजही सुरू आहेत, ही मानवी हक्कांची पायमल्ली आहे.

'मानवी हक्क घोषवाक्य'



आपल्या देशात तसेच अन्य लोकशाही प्रधान देशात हक्क आणि कर्तव्य यांना समान स्थान देण्यात आले आहे. मूलभूत कर्तव्यांच्या माध्यमातून भारतीय संविधानाने मानवतावादाचा विकास करण्याची जबाबदारी नागरिकांवर सोपविली आहे. तसेच कालानुरूप हक्क आणि कर्तव्य याचा विस्तारणे व त्यात बदल करणे शक्य आहे. संविधानाने या हक्कांचा विस्तार करण्याचा अधिकार संसदेला दिला आहे. त्याचप्रमाणे घटनादुरुस्तीने संसद त्यासाठी आवश्यक बदल करू शकते. मात्र संविधानाने मान्य केलेले हे हक्क मात्र मूलभूत चौकटीचा

भाग असल्याने त्यात येणार नाही. एकंदरीत मानवी हक्कांचा प्रश्न हा मानवी अस्मीतेचा असून त्याबाबत सर्वांनी जागरूक राहण्याची गरज आहे.

एकताचे बोल दाखवूया, अधिकाराची रक्षा करूया, सगळ्यांना देऊ ज्ञान, मानवाधिकार आणि ताठ ठेवू मान

संदर्भ सूची —

१) 'मानवी हक्क', डॉ.वा. भा. पाटील, 'प्रशांत पब्लिकेशन जळगाव.

२) 'मानवी हक्क सद्यस्थिती आणि आव्हाने', प्रवीण लोणारकर, सुरेश भालेराव प्रशांत पब्लिकेशन. Visit: www-bookganga-

३) <http://www-unipune-ac-in-> 'भारतातील मानवाधिकार आणि कर्तव्य', आवृत्ती २०१९.

४) 'uni pune-ac-in-] <http://www-unipune-ac-in> 'मानवाधिकार आणि कर्तव्य यांचा परिचय'

५) मानवी हक्क संरक्षण कायदा' लेखक सुधीर जयराम विरुज, अजित प्रकाशन

६) mr-m-wikipedia-org

७) Maharashtratime-com

८) unishivaji-ac-in

९) मानवी हक्क व जबाबदाऱ्या लेखक अमिर शेख, निराली प्रकाशन पुणे. जानेवारी २०१८



ग्रामीण भागातील महिलांच्या उच्च शिक्षणातील गळतीची समस्या: एक अभ्यास

डॉ. ज्योति रामचंद्र लष्करी
प्र. प्राचार्या

आर.एफ.एस. शिक्षणशास्त्र महिला
महाविद्यालय अक्कलकुवा जिल्हा नंदुरबार

प्रस्तावना

भारतातील शिक्षण पद्धती काळानुसार बदलत गेली. विद्यार्थ्यांचे हित लक्षात घेऊन त्यात बदल करण्यात आला आहे. सर्व वंचित लोकांना शिक्षण देण्यासाठी भारतात विविध प्रयत्न केले गेले आहेत. विशेषतः स्त्रियांच्या शिक्षणासाठी. प्राचीन काळीही स्त्रीशिक्षणाचे पुरावे वैदिक पुराणात सापडतात. परंतु परकीय आक्रमणामुळे स्त्री शिक्षणाचे प्रमाण कमी झाले. त्यानंतर देशभरात स्त्री शिक्षणासाठी विविध प्रयत्न सुरू झाले. आणि त्या विविध प्रयत्नांमुळे आज स्त्रीशिक्षणाचा दर वाढला आहे, पण तो इतर देशांच्या तुलनेत कमी आहे आणि पुरुषांपेक्षाही कमी आहे, विशेषतः ग्रामीण भागात. स्त्री शिक्षणाचे प्रमाण अजूनही दिवसेंदिवस कमी होत आहे. या पेपरमध्ये ग्रामीण भागातील स्त्री शिक्षणाचे प्रमाण किती आहे? महिला त्यांचे उच्च शिक्षण का पूर्ण करू शकत नाहीत? त्याचा अभ्यास करण्यात आला असून त्यासाठी अक्कलकुवा तालुक्याची निवड करण्यात आली आहे. अक्कलकुवा तालुक्याची लॉटरी पद्धतीने निवड करण्यात आली असून, या संशोधनासाठी सर्वेक्षण पद्धतीचा वापर करण्यात आला आहे.

समस्येचे विधान

ग्रामीण भागातील महिलांच्या उच्च शिक्षणातील गळतीची समस्या: एक अभ्यास



Publisher & Owner
Archana Rajendra Ghodke
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh, Tq.Dist.Beed-431 126
(Maharashtra) Mob.09850203295 ☎
E-mail: vidyawarta@gmail.com
www.vidyawarta.com



ISSN : 2454-7905

MAH/NAN/10936/2015

SJIF 2023 - Impact Factor : 8.024

***Worldwide International
Inter Disciplinary Research Journal***
(A Peer Reviewed)

Year - 9, Vol. I, Issue- LXXXIV, June 2023

- Cheif Editor -

Pallavi Laxman Shete

Quartly Research Journal

(Arts - Humanities - Social Sciences - Sports, Commerce, Science, Education, Agriculture, Management,
Law, Engineering, Medical, Ayurveda, Pharmaceutical, Journalism, Mass Communication, Library Science Faculty's)

19.	INDIA – CHINA LIBERALISATION SINCE 1980s: Theory and policy Changes with reference to Industry	Raju M	89
20.	Ethics in Action Research	Dr. Uttam Kumar Mukherjee	97
21.	A Review on Queuing Models and Their Applications.	Kalyankar S.B	100
22.	HOMOEOPATHIC TREATMENT FOR VITILIGO BASED ON LOCATION	Dr. Suvarna Patil Dr. Sayali Sushil Vyawahare	106
23.	Significance of Dream Rubrics in Kent's Repertory	Dr. Suvarna Patil Dr. Sayali Sushil Vyawahare	108
24.	ANCIENT ECONOMIC THOUGHT IN INDIA- An Overview	Dr. J. L. Banashankari	112
25.	HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE: AN INSIGHT INTO THE ISSUES OF WOMEN DOMESTIC WORKERS	Dr. G. Parvathi	118
26.	IMPACT OF RUSSIA-UKRAINE WAR ON INDIAN ECONOMY	Dr. Sapna Jain	123
27.	समाचार पत्रों में इन्फर्मेसन टेक्नोलोजी	प्रा. डॉ. सुहास दुर्गादास पाठक	131
28.	निराला का कथा साहित्य: समाज दर्शन	डॉ० विशु मेघनानी	133
29.	अनुसूचित जनजातियों के विकास का ऐतिहासिक परिपेक्ष में अध्ययन	अविनाश नेगी	136
30.	विभा रानी कृत नाटक पीर पराई में चित्रित राजनीतिक परिवेश	देवानंद यादव	141
31.	सुधा जोशी यांची उपयोजित कथा समीक्षा	डॉ. कैलास सोनू महाले	146
32.	भारतातील अनुसूचित जमातीची आर्थिक सामाजिक स्थिती	प्रा. महेन्द्र पां. गावंडे प्राचार्य डॉ. संजय धनवटे	150
33.	प्रभावी वाचनात विविध घटकांची भूमिका: एक अभ्यास	रमेश मारोतीराव शिंदे	153
34.	शैक्षणिक साहित्य संच : निपुण भारत अंतर्गत FLN कार्यक्रमाच्या उद्दिष्ट प्राप्तीसाठीचे साधन-एक अभ्यास	लक्ष्मीकांत एकनाथराव ईडलवार	158
35.	दुर्गाबाई देशमुख: एक लोक शिक्षणतज्ञ	नागोराव पोचिराम माचापुरे	160
36.	उद्योजगतांच्या सामाजिक जबाबदारीचे कृषिक्षेत्रातील लाभार्थ्यांच्या सुधारित आर्थिक दर्जाचे अध्ययन : विशेष संदर्भ संभाजीनगर	श्री० पंढरी रामभाऊ गोरे डॉ. विवेक गुणवंतराव सिरस्कार	164
37.	गडचिरोली जिल्ह्यातील आदिवासींच्या विकासात पोलीस प्रशासनामार्फत रावविण्यात येणाऱ्या दादालोरा खिडकीचे महत्व – एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	आशिष अशोक येल्लेवार प्रा. डॉ पंढरीएन. वाघ	169
38.	वृत्तपत्र : एक जाहिरात माध्यम	प्रा. डॉ. सुहास दुर्गादास पाठक	176
39.	महिलांच्या लैंगिक छळास प्रतिबंध मनाई आणि निवारण कायदा २०१३	गोविंदा अनिलराव तांदळे डॉ. प्रकाश तुकाराम शिंदे	178
40.	रासायनिक खतांचा वाढता वापर आणि मानवी आरोग्य	जाधव सुनिता रामचंद्र	181

रासायनिक खतांचा वाढता वापर आणि मानवी आरोग्य

जाधव सुनिता रामचंद्र

भूगोल विभाग, कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय अळकुटी.

जगामध्ये भारत हा कृषिप्रधान देश म्हणून ओळखला जातो इतर देशांच्या तुलनेमध्ये भारताने कृषी तंत्रज्ञान आणि त्याचबरोबर कृषी संशोधनामध्ये मोठ्या प्रमाणात प्रगती घडवून आणली आहे. परंतु मानव हा दिवसेंदिवस स्वार्थी होत चाललेला आहे मोठ्या प्रमाणावर रासायनिक शेतीच्या दिशेने आपले पाऊल टाकताना आपणास पहावयाला मिळत आहे. पूर्वीपासून चालत आलेल्या सेंद्रिय शेतीपासून मानव दूर होत चाललेला आहे आणि त्याचा परिणाम मानवी आरोग्यावर मोठ्या प्रमाणात होताना दिसत आहे.

आज आपण २१ व्या शतकात जगत आहे तसेच वाढत चाललेली लोकसंख्या आणि अन्नधान्याच्या उत्पादनात होत चाललेली घट ही आजच्या जगातील फार मोठी गंभीर समस्या बनली आहे. या समस्या निवारण्यासाठी शेतकरी रासायनिक खताचा वापर करून शेतीचा अवलंब करताना आपल्याला दिसत आहे त्यामुळे कमीत कमी जागेमध्ये अधिकाधिक पीक घेणे शक्य होत आहे हे जरी खरे असले तरी हे रासायनिक खतांचा वापर करून घातलेल्या उत्पादनांचा मानवी जीवनावर परिणाम होताना दिसत आहे रासायनिक खतांच्या वाढत्या वापरामुळे मानवाला त्याच बरोबर जमिनीला ही मोठ्या प्रमाणावर दुष्परिणाम सोसावे लागत आहेत आपण आपल्या फायद्यासाठी जमिनीची अन्नसाखळी तोडत आहोत तसेच जमिनीवरील सजीव घटकाकडे ही दुर्लक्ष होत आहे. ज्याप्रमाणे आपल्याला पाऊस उन्हाची आवश्यकता असते तसेच जमिनीचे सुद्धा संरक्षण गरजेचे असते रासायनिक खतांच्या अति वापरामुळे जमिनीची सुपीकता कमी होऊ लागली आहे तसेच संकरित बियाणांमुळे पारंपरिक बियाणे त्यांच्या जाती नष्ट होऊ लागल्या आहे. आपण मानवी आरोग्याचा विचार करून सेंद्रिय व जैविक शेती पद्धतीचा अवलंब करणे गरजेचे आहे.

उत्पादन वाढीच्या उद्देशाने आपण भरपूर उत्पादन देणाऱ्या जाती शोधून काढले आहेत त्यांचे उत्पादन हे भरपूर होते परंतु त्या उत्पादनाची नैसर्गिक चव गेलेली असते आणि त्यातले सत्वही कमी झालेले असते ही गोष्ट आता सर्वांना लक्षात आलेली आहे कोणत्याही खाद्यपदार्थाला स्वतःची चव असते परंतु आपण रासायनिक शेती करायला लागलो की ती चव नष्ट झाली नुकतेच भारतामध्ये अमेरिकेतील शेती तंत्रज्ञानाचे एक शिष्टमंडळ येऊन गेले या शिष्ट मंडळाने भारतातील जुन्या काळात वापरत असलेल्या भाज्यांची चव बघितली ती नैसर्गिक चव गमावून आता आपण अधिक उत्पादन देणाऱ्या जातीचा वापर करत आहोत त्यामुळे त्या भाज्यांना आणि अन्नपदार्थांना भरपूर मसाले वापरून कृत्रिम पणे चव आणावी लागते त्यामुळे सर्व भाज्या या एकसारख्या लागतात या साऱ्या दुष्परिणामांपासून बचावण्यासाठी आपल्याला निसर्गाने दिलेल्या सेंद्रिय खतांचा वापर करायचा आहे.

शब्दसंकेत : रासायनिक खते, पिक उत्पादन, मानवी आरोग्य, सेंद्रिय शेती.

संशोधनाचा उद्देश :

रासायनिक खते आणि मानवी आरोग्य लक्षात घेऊन रासायनिक खतांचा होणारा अतिवापर टाळून सेंद्रिय शेती केली जावी त्यामुळे मानवाच्या आरोग्याला बाधा पोहोचणार नाही व जमिनीची सुपीकता टिकून राहण्यासाठी मदत होईल रासायनिक खतांचा मानवी आरोग्यावर होणारा परिणाम व त्यावर उपाययोजना सुचवणे व सर्व सजीव सृष्टी शेतीवर अवलंबून आहे त्यासाठी सेंद्रिय शेती करणे व रासायनिक खतांचा अति वापर टाळणे हा या संशोधनाचा उद्देश आहे

रासायनिक खतांचे दुष्परिणाम -

१) मातीच्या उत्पादकतेत घट:-

जमीन सजीव असते जमिनीच्या एका घनफुट मातीत कोट्यावधी जिवाणू, बुरशी आणि बॅक्टेरिया असतात त्यामुळे जमीन सजीव आणि सुपीक बनते. रासायनिक खताने जमीन सुपीक बनत नाही तर सुपीक जमिनीतील अन्नद्रव्य उचलायला मदत करतात अशा प्रकारे जमिनीतून अधिकची अन्नद्रव्य उचलली जातात तेव्हा जमीन निकष आणि निर्जीव बनत जाते आजची शेतीची समस्या ही निर्जीव किंवा मृत जमिनीने उद्धवलेली समस्या आहे रसायने आणि कीटकनाशके मातीमधील सूक्ष्मजीवांचा नाश करून मातीची रचना आणि सुपीकतेवर परिणाम करतात.

२) तृणांच्या प्रमाणात वाढ –

पारंपारिक शेतीत गुरे, शेण, गोमूत्र, सेंद्रिय खत, नांगरट, जमीन उन्हात तापणे, वाखरणी, ढाळणी, पेरणी किंवा लागवड, मिश्र पिके, सापळा पिके, आंतर पिके, हिरवळीची खते, कोळपणी, खुरपणी या सर्व वैज्ञानिक गोष्टी आहेत त्यांना पूर्णपणे छेद देणाऱ्या रासायनिक शेतीने तृणांचे प्रमाण वाढत गेले हे ना शेतकऱ्यांनी तपासले ना विद्यापीठाने त्यावर संशोधन केले अधिक उत्पादनाने दर कोसळून नुकसान झाले.

३) पाणी लवकर आटण्याच्या प्रमाणात वाढ –

आपण सजीव जमिनी बाबत विचार केला आहे अशा सजीव जमिनीत सेंद्रिय कर्ब आणि जीव जिवाणूमुळे पीक उत्तम येते अशी जमीन पाणी धरून ठेवण्याचे काम करते दुर्दैवाने रासायनिक खतांच्या अतिवापरामुळे जमिनीची पाणी धरून ठेवण्याची क्षमता कमी झाली. दुसऱ्या बाजूला पाण्याचा वापर तीन पट झाला पिकाला दिलेले पाणी थेट खडकापर्यंत निघून जाते त्यामुळे जमिनीत पाणीच थांबायला तयार नाही चालू वर्षी चांगला पाऊस झाला असे असूनही पाणलोट क्षेत्रात व धरणांच्या खालच्या क्षेत्रात पाणी लवकर आटल्याचे चित्र आहे.

४) मानवी आरोग्यावर घातक परिणाम –

जागतिक आरोग्य संघटनेने 'ग्लायफोसेट' तण नाशकाचे वर्गीकरण 'संभाव्य कर्क रोगकारक' कसे केले आहे 'ग्लायफोसेट'च्या दीर्घकाळ संपर्कात आल्याने फक्त कर्करोग नव्हे तर वांझपणा, नपुसकत्व, गर्भपात, जन्मदोष, संप्रेरकांची तोडफोड, मुत्रपिंडाचे विकार असे अनेक आजार होण्याची शक्यता असते शेतात फवारणी केल्यानंतर अगदी दुसऱ्या तिसऱ्या दिवशी तो शेतमाल बाजारात येतो फवारणी केल्यावर किती काळ असा शेतमाल वापरू नये याबाबत शेतकरी आणि ग्राहक दोघेही अंधारात आहेत त्याबाबतीतील नियम असतील तर ते केवळ पुस्तकातच आहेत कचरा आणि विषेमध्ये असणाऱ्या रोगकारक जंतूमुळे माती दूषित होते व त्या मातीत पिकवलेल्या भाजीपाला व पिकामुळे मनुष्य व प्राणी जनावरांना रोग होतात. रासायनिक खतांचा अतिरेकी वापर केला की त्याचे परिणाम पिकांवर होत असतात त्यातून तयार होणारी धान्य भाज्या डाळी यांच्यामध्ये रासायनिक खतातील रसायनांचे अंश व करतात आणि ती धान्य डाळी आणि भाज्या खाण्यालायक राहत नाहीत.

५) जमिनीच्या सुपकतेत घट –

विरघळणाऱ्या क्षणांचे वाढत जाणारे प्रमाण याला क्षारता म्हणतात. याचा मातीची गुणवत्ता व उत्पादकतेवर विपरीत परिणाम होतो जास्त सिंचनामुळे मातीच्या पृष्ठभागावर क्षार जमा होतात क्षारयुक्त माती वनस्पतीच्या वाढीसाठी अयोग्य बनते याचाच अर्थ जमिनीची सुपीकता घडते जमिनीमध्ये असणारे खनिजे व आवश्यक घटक नष्ट होत आहेत सुरुवातीला जमिनीमध्ये गांडूळाचे प्रमाण अधिक होते आता रसायनामुळे ते कमी झाले आहेत व शेतकऱ्यांना कृत्रिमरित्या गांडूळ खत जमिनी सोडावे लागते.

६) शेतीच्या उत्पादन खर्चात झालेली वाढ –

५ ते १० वर्षांपूर्वी शेतकरी जितका रासायनिक खताचा वापर करत होता त्यापेक्षा जास्त रासायनिक खताचा वापर शेतकरी शेतात करीत आहे आणि त्यामानाने उत्पादनात वाढ न होता काही वेळा कमी झालेली असते म्हणजे ५ ते १० वर्षांपूर्वीपेक्षा आजचा उत्पादन खर्च वाढलेला आहे. परंतु शेत मालाला तेवढे भाव वाढलेले नाहीत. फक्त रासायनिक खतांचा व औषधांचा वापर केला तर उत्पादन खर्च कमी न होता वाढत जाणार आणि अशी शेती फायद्यात येणे अशक्यच आहे याशिवाय रासायनिक खते व औषधे यांच्या किंमतीही जास्त असतात.

या सर्व कारणांमुळे रासायनिक खतांच्या आणि औषधांच्या वापराची शेती पद्धती बदलणे गरजेचे आहे यासाठी एकच पर्याय म्हणून सेंद्रिय शेतीबद्दल जनजागृती करणे.

रासायनिक खतांचा वापर थांबवण्यासाठी उपाययोजना :

१) रासायनिक खतांचा वापर न करता सेंद्रिय शेतीचा अवलंब करणे-ज्यामुळे मातीचा सुपीकपणा कायम टिकून राहतो सेंद्रिय शेती ही स्थायी आणि पर्यावरणास अनुकूल अशी उत्पादन प्रक्रिया आहे. ज्यामध्ये लहान शेतकऱ्यांसाठी विशिष्ट लाभ आहेत.

२) शेणखताचा वापर करणे -शेण, मूत्र, गोठ्यातील पालापाचोळा इत्यादी घटकांपासून तयार होणाऱ्या खताला शेणखत म्हणतात. त्यामध्ये नत्र स्फुरद व पालाश असतात शेणाचा महत्त्वाचा उपयोग म्हणजे बायोगॅस मध्ये ऊर्जा निर्मितीसाठी होतो आणि शिल्लक राहिलेले शेण पिकांच्या वाढीसाठी पोषक अन्नद्रव्य म्हणून वापरले जाते

३) कंपोस्ट खताचा वापर करणे -शेतातील गवत पिकांचे कापणी नंतर उरलेले अवशेष भुसा, उसाचे पाचट, कापसाची

धसकटे, पालापाचोळा इत्यादी सेंद्रिय पदार्थांचे सूक्ष्मजीव जंतूमुळे विघटन होऊन त्यातील कार्बन नत्राचे प्रमाण कमी होते व चांगला कुजलेला पदार्थ तयार होतो त्याचा वापर शेतीसाठी करणे त्यामुळे उत्पादनात चांगल्या प्रकारची वाढ होते.

४) गांडूळ खताचा वापर -या खतात गांडूळाची विष्ठा, नैसर्गिक रित्या कुजलेले पदार्थ गांडूळाची अंडीपुंजे बाला अवस्था आणि अनेक उपयुक्त जीवांचा समावेश यामध्ये होतो.

५) हिरवळीच्या खतांचा वापर – लवकर वाढणाऱ्या पिकांची निवड करून, त्यांची दाट पेरणी करून पीक फुलोऱ्यावर येण्याच्या आधी ते नगरांच्या सहाय्याने जमिनीत गाडतात. त्यापासून जमिनीला नत्र मिळते, जमिनीचा पोत सुधारतो व ती सुपीक बनते अशा खतांना हिरवळीची खते म्हणतात.

समारोप वरील विषयाच्या अभ्यासावरून असे स्पष्ट होते की रासायनिक खतामुळे मानवी आरोग्य कमी कमी होत चाललेले आहे जमिनीची सुपीकता देखील कमी झाली आहे तसेच शेती उत्पादन खर्चात देखील प्रचंड वाढ होत आहे त्यासाठी रासायनिक खताचा व औषधांचा वापर न करता शेण, मूत्र, पालापाचोळा यापासून तयार होणाऱ्या शेणखताचा, गांडूळ खताचा पिकासाठी उपयोग करणे गरजेचे आहे. त्यामुळे भूपृष्ठावरील सजीव सृष्टीकडे दुर्लक्ष होणार नाही.

संदर्भसूची:

- 1) krishijagran.xom
- 2) http://w.w.w nkoline.com
- 3) www.educationalmarathi.com
- 4) Agriculture Geography Dr.vijaya salunke.
- 5) Agriculture Geography Dr.vitthal Gharpure



सिद्धी प्रकाशन

श्रीनगर, नांदेड.

येथे सर्व प्रकारची पुस्तके, नियतकालिके व मासिके प्रकाशित केली जातात.
पुस्तकांसाठी ISBN नंबर उपलब्ध.

संपर्क : सौ.पल्लवी लक्ष्मण शेठे मो. 9623979067



वैशिष्ट्ये :-

- सुसज्ज कॉलेज, अत्याधुनिक प्रयोगशाळा
- प्रशस्त ग्रंथालय, संगणक कक्षा
- सुरक्षित व संरक्षित परिसर
- स्मार्ट क्लासरूम
- प्रात्यक्षिकासाठी शासकीय व इतर हॉस्पिटलमध्ये सुविधा
- अनुभवी प्राध्यापक वर्ग
- शिबीराचे आयोजन
- तज्ञ डॉक्टरांचे मार्गदर्शन
- भागासवर्गीय विद्यार्थ्यांसाठी शिष्यवृत्ती लागू
- SC संवर्गांच्या विद्यार्थ्यांसाठी डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर स्वाधार योजना लागू
- ST संवर्गांच्या विद्यार्थ्यांसाठी पंडित दीनदयाल उपाध्याय स्वयं योजना लागू

महाराष्ट्र नर्सिंग कॉलेज व महाराष्ट्र राज्य शुद्धता व परावैद्यक शिक्षण मंडळ मुंबई मान्यता प्राप्त
जनप्रगती बहुउद्देशीय सेवाभावी संस्था संचलित...

स्वामी विवेकानंद नर्सिंग कॉलेज (GNM, ANM)

महात्मा फुले मार्केट, नांदेड



कोर्सचे नाव	कालावधी	पात्रता
GNM	3 वर्ष	12वी पास (कला, वाणिज्य व विज्ञान)
ANM	2 वर्ष	12वी पास (कला, वाणिज्य व विज्ञान)



नोकरीसाठी उपलब्ध संघी
शासकिय-निपशासकीय हॉस्पिटल,
प्राथमिक आरोग्य केंद्र,
सर्तीमेंट विद्यालय, आरोग्य शाळा व
विद्वे, पोलीस रुग्णालय,
विमान, प्राधिकरण,
खाजगी दवाखाने व नर्सिंग होम

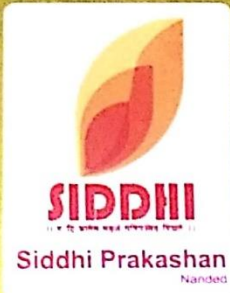
प्रवेश
देणे चालू
आहे !

अधिक माहितीसाठी संपर्क : 9112828510, 8999798910

OUR SERVICES

- ISBN Book
- Call for paper
- International Research Journal
- Ph.D. & M.Phil Thesis Book
- E-Book
- Conference and Seminar Proceeding
- Educational Videos and Notes
- Educational Activities

G Pay PhonePe BHIM 9623979067



Worldwide International Inter
Disciplinary Research Journal

Website : www.wiidrj.com

Menoffice Address: Director : Mr. Tejas Rampurkar, Hyderabad.

Tuljai Niwas Ramkrishna Nagar, Near Ganpati Mandir
Vasmat Road Parbhani, Maharashtra (India)

Email : shrishprakashan2009@gmail.com / siddhiprakashan674@gmail.com

Mob : +91-9623979067

ISSN 2454-7905



9 772454 790004

Loknete Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padma Bhushan Awardee)

PRAVARA RURAL EDUCATION SOCIETY'S

**PADMASHRI VIKHE PATIL COLLEGE OF ARTS,
SCIENCE AND COMMERCE, PRAVARANAGAR, LONI,**

TAL. RAHATA, DIST. AHMEDNAGAR, MS, INDIA-413713

<https://www.pravarapvpcollege.org.in>



ISBN 9789395369268



<https://adventpublishing.in>

Implementation of National Education Policy - 2020 (Multidisciplinary Education)

Implementation of National Education Policy - 2020 (Multidisciplinary Education)

Editor

Dr. Pradeep Dighe

Dr. Anil Kurhe

Dr. Goraksh Pondhe



**Advent
Publishing**

Implementation of National Education Policy – 2020

(Multidisciplinary Education)

Editors

Dr. Pradeep Dighe
Dr. Anil Kurhe
Dr. Goraksh Pondhe



Advent Publishing

28.	S.L. Kakad, A.J. Dhembare, H.R. Aher and P.S.Momale.	Phytochemical Investigation and Pharmacological Activity of Medicinally Valuable Plants	167
29.	Sonawane Vinayak Vijay	Environmental Study of Shirdi Tourism Center, Tehsil Rahata, District Ahmednagar	173
30.	Shivani Gadhave, Shabanabi Shaikh, A. R. Kurhe, and A. J. Dhembare	Studies on The Effect of Plant Extracts on Store Grain Pest Rice Weevil, <i>Sitophilus Oryzae</i> (L) (Coleoptera: Cucullionidae)	178
31.	Shekh T N, Mahajan S P and Nirmal J M	An overview: Operation Research and its application in various fields	185
32.	Harde Sandip Machhindra and Vishnu Petkar	Doping In Sports	190
33.	Shelke S. S., Dengale B. A and Vikhe A. M. ²	Spirulina Use as A Cattle Feed For Milk Improvement	194
34.	Ranjit R. Raut, Ganesh D. Suryawanshi, Anil R. Kurhe and Dipali K. Raut	Use Of <i>Ocimum Sanctum</i> (Tulsi) Leaves And Stem Extract As An Antibacterial Agent Against Some Pathogenic Bacteria	198
35.	Kadu Prakash Ashok	Sports Injuries And Its Psychological Rehabilitation	203
36.	Archana Nawale, Namrata Suryavanshi, M. S. Wagh, and A J Dhembare	Studies On The Effect of Insulin Plan, <i>Costus Igneus</i> On Lipid Profile Of New Zealand White Rabbit, <i>Oryctolagus Cuniculus</i> L.	207
37.	Sagar Bhakare Pravin Kale	Novel Intervention Strategies to Tackle Antibiotic Resistant "Superbugs"	214
38.	Nilam Shinde, B.A. Pawar, T.S. Pathan And A.R. Kurhe	Fish Diversity And Potentiality of Pisciculture In Bhojapur Reservoir, Tal. Sinner District Nasik, Maharashtra	222
39.	Nikhil Morankar and Anil Kurhe	Historical Development And Current Scenario of Open And Distance Learning (Odl) In India	229
40.	R.S. Khemnar. L.V. Shinde. Thete K.D	Mosquitoes: Borne Diseases	231
41.	Kurhe Anil and Raut Ranjit	Physico Chemical Properties Of Bhatye Estuary Of Ratnagiri, Maharashtra	237
42.	Shaikh Sameena H., Aansari Nayab T. and Kurhe Anil R.	Preliminary Study Of Most Common Insect Pests Of Sweet Corn (Maize: <i>Zea Mays</i> L.) Around The Shrirampur Tahesil Region	247
43.	Gaikwad S.S	Study Of Gastrointestinal Parasites In Goat From Mahegaon Region Tal. Rahuri District Ahmednagar.	254
44.	Anil Kurhe, Dharpal C. Wagh, Priyanka M.	Study On Protein Content After Exposure Low Frequency Electromagnetic Field Exposure On Vital	258

Environmental Study of Shirdi Tourism Center, Tehsil Rahata, District Ahmednagar

Sonawane Vinayak Vijay

Department of Geography, Art's, Commerce & Science College, Alkuti,
Tal.: Parner, District : Ahmednagar Pincode : 414305 Maharashtra, India.
vinayaksonawane095@gmail.com

Introduction: Ahmednagar is district of Maharashtra which is blessed by many natural, religious, historical places. It is known as the land of saints, there are 14 tahsils in Ahmednagar district. This district divide three part of physiographical firstly mountain, secondly plain and thirdly pleaty. Rahata tahsil are included in plain area and Shirdi included in Rahata tahsil, Ahmednagar is known as district of sugar industry. Shirdi is a city and municipal council situated in Rahata Tahsil in Ahmednagar district in State of Maharashtra. It falls on Ahmednagar Manmad State High Way (No. 10) at 82 km away from Ahmednagar and 15 Km from Kopargaon, 96 Km from Nashik and 80 Km from Shani Shinganapur.

Religious and Historical Background: The history of Shirdi is most parallel to the history of legends of Shri Saibaba. It was after the arrival and stay of Shri Saibaba that Shirdi became a noted religious pilgrim place. There is very little documentation about Shirdi before the arrival of Shri Saibaba. But definitely Shirdi was a small hamlet with mainly farmers and traders inhabitation the place, Shirdi came to prominence after the arrival of Shri Sai Baba. The district Gazetteer of the Ahmednagar district first published in 1884 does not mention about Shirdi, Shri Saibaba arrived in the Year 1858 along with a marriage party come from Dhoopkheda Tal - Paithan, Dist- Aurangabad at the age of 18 years. A goldsmith by the name Mhalsapati addressed him as "Aao Sai Aao" and welcomed him to the Khandoba temple on the outskirts of the village, this is how Shri Sai Baba get his name no one knows the post of Shri Saibaba before this, not even his real name or his religion.

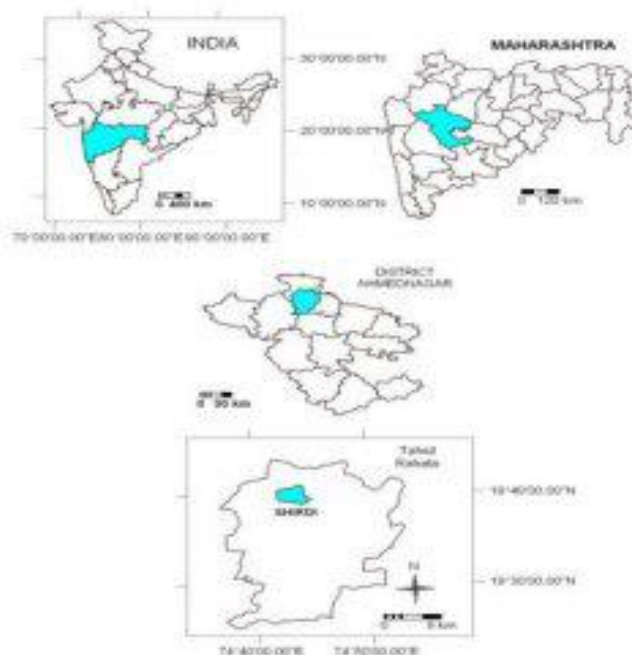
Shri Saibaba spent the rest of his time in Shirdi. He spend his days either in the mosque now "Dawrakamai Masjid" the "Chavadi". Shri Saibaba led a very simple life he spread the message of faith, equality, brotherhood, service and peace to the people of Shirdi. The local villages took care of him and slowly his acts of faith and kindness spread to the surrounding areas as well he believed to have cured many people of their diseases and helped a number of people in distress through his spiritual powers. Thus, people regarded him as a holy man many people started visiting him to seek his blessings. Shri Saibaba took personal interest in the cleanliness of Shirdi and he renovates the Hanuman Temples, constructed Shani temple.

As the fame and popular of Shri Saibaba spread many people started visiting Shirdi. The local people would accommodate them in their "wadas" (Traditional Name) Shri Bapusaheb Buty from Nagpur also constructed one such big "wadas". Shri Saibaba put down his body o 15th Oct. 1918, the day of Dassera. His Samadhi is constructed in the same house built by Shri Bapusaheb Buty, which is now the main Samadhi Mandir. During the British rule Puntamba which is about 20km from Shirdi was on the trade route from ahmednagar to malegaon. The town of Rahata the present tahsil head quarter was the chief center of the grain

trade in Kopergaon area. It became a more prominent town after the Daund Manmad railway line was opened in the year 1878-1884. Besides the information on these nearby locating around shirdi not much information is available on the history is the importance of the place therefore the arrival of Shri Saibaba.²

Geographical Location: Shirdi is situated in Rahata Tahsil to its North Kopergaon and West direction to Sangamner, Akole Tahsil, East direction Shrirampur, Newasa and South direction Rahuri Tahsil. Rahata Tahsil total area is 60,411 Ha. and total villages 60 and total population 2, 88,003 But Shirdi situated in Rahata tahsil. Shirdi Tourism Centre total area of 1298.40 ha. and Total population 26,169 (2001) and its geographical location of Shirdi at 19⁰ 45' North latitude and 74⁰ 25' East longitude.

Location Map



Physical Features: The Ahmednagar district has three main relief features. The Sahyadri till ranges with its thereof Peak Kalsubai, Adula, Baleshwar and Harischandragad Range. The second feature is the plateaus at a general elevation of 600 m. There are two such plateaus the Akola plateau and Jamkhed plateau. The third relief feature is the basin of the Godavari (Northern Part of the district) and Bhima (Southern part of the district) rivers. Shirdi lies in the Godavari Basin.

a. Topography: Shirdi located at an altitude of 502.6 m above the mean sea level. The town is located in the Godavari Basin on a fairly even terrain. The river runs almost parallel to the town at a distance of 19 km from the town. The Godavari originates in the Sahyadri Ranges near

Trimbak and enters Kopargaon Tehsil at village Wadgaon. It flows in the South East direction through rich alluvial plains.

b. Geology:The entire Ahmednagar district forms part of the Deccan Gazett province which covers 2.1% of the state Shirdi lies in the Rahata tahsil, this tahsil was recently carried out of Kopargaon tahsil, Godavari River drains this entire area. The region around Shirdi predominantly consists of the compound phaoehoe flows, the flow consists of several small units all of them have an identical geometry and dominant characteristics. Normally these units are 10 to 100 m in diameter each and 2 to 20 m in height at its centre with bus shaped geometry. The surface of the unit is thin chiseled, glasses, red crust with ornamentation or ropy surface. The phaoehoe flow yields rocks mat are used in road construction or as aggregates. Dukes are absent around Shirdi Alluvial deposits are found along the river courses of Pravara and Godavari.²

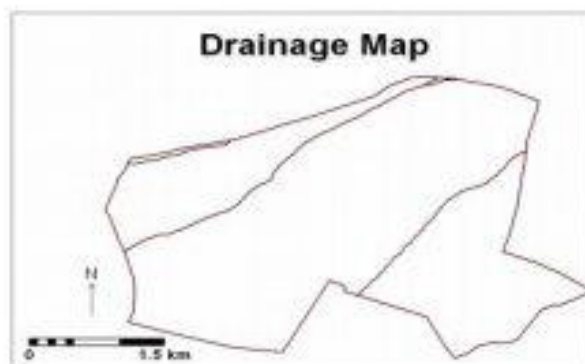
C. Soils Characteristics:The Kopargaon Shirdi belt is part of the Godavari basin and is popularly known as the sugar belt of the region. It is one of the most fertile parts of the district. Soils in the region vary from medium soil to deep black soil. Area under medium soil is 847.4359 Km and that under deep black soil is 107.37 km. These two types of soils have good depth and there by good moisture retension capacity medium soils are 22 to 65 cm deep and have moisture saturation of 65 to 67 mm. The deep black soils have depth's above 60 cm and moisture retention up to 140 mm. The details of soil types given below.²

Table No: 1

Soil Type	Rainfall	Soil Status	Water Drainage	Nutrient status		
				N	P	K
Medium and Deep soil (Black Soil)	Medium	Saline - Alkaline soil	Low	Low	Low	High

d. Water Bodies: There are no significant water bodies such as lakes and ponds in and around Shirdi.

e. Surface Water: There are no rivers flowing in the town. Two streams namely lendi and sira used to flow near the Sai Samadhi temple, which has now dried up. One small stream called the Laxmi Nala passesby the town. The sewerage from the town is disposed in the stream and the water is used for agricultural purpose.



Map No. 2: Drainage Map

f. Ground Water: The town and the nearby areas are substantially depending on ground water for domestic and irrigation use in Rahata tehsil 36% of the total irrigated area is dependent on open well and tube well for irrigation. The ground water depth varies from 5 to 15 meters.²

g. Forest and Vegetation: There is no forest areas adjoining Shirdi town. The predominant species found in the area are Bor, Babhul, Prosopis, Capparis and Euphorbia. Some of the other species such as Ain (*Terminalia tomentosa*), Beneda (*Terminalia bellerica*), Neem (*Azadirachta indica*), Maharuk (*Ailanthus excelsa*) etc. Forest areas around Shirdi's the details are given below.³

Table No: 2

Sr. No.	Name of the Forest Range / Village	Area in Ha	Distance from Shirdi
1	Korhala	340.94	1.8 km to the West
2	Kakadi	491.13	6.5 Km to the West
3	Kokamthan	37.67	6.6 Km to the North
4	Sade	14.43	5.5 Km to the North

h. Climate: Shirdi has a dry climate. It has the typical three season as experienced by most area on the Deccan plateau. The summer season starts from mid-March and continues till June. The early showers of monsoon begin in June and the season continues till Sept. This followed by winter from mid Oct to Feb end. Hot and dry winds blow from the North East till the middle of May. After this the weather becomes sultry till the South East monsoon sets in which continues till Oct.

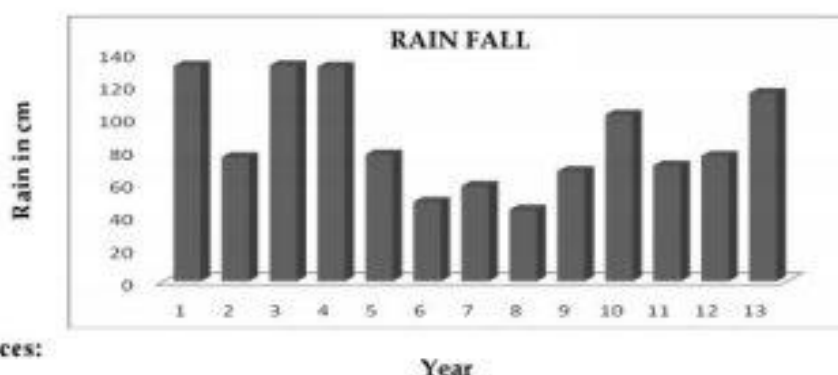
i. Temperature: The temperature varies substantially during the year though the average minimum and maximum are temp 26.6^oc and 41^oc respectively. In reality during summers the maximum temperature goes as high as 45^oc in winter the temperature goes down slow as 10^oc.

j. Humidity: Shirdi is located the climate becomes city mean humidity varies from 34% to 80% in the morning and 17% to 64% in the evening depending on the temperature.³

k. Wind: For major part of the wind direction is from North West. In winter its flow is from the South West to North West. The sky is usually clear throughout the year and visibility is good.²

L. Rainfall: The rainfall is mainly due to South West monsoon winds. The average rainfall is 42 cm the monsoon season in Shirdi starts in the month of the June and continues till late

Sept. Graph No : 2.1



References:

1. Ahmednagar District Censes Hand book (1991): 'Series 14, Part xii A and B', Govt. Central Press, Mumbai (MS), P.p 18-60.
2. *Conceptual note on Environmental Improvement of Shirdi Devasthan*, P.p. 5, 9,10,15,19.
3. *Dr. Mhaske P.H.(2001): "Tourism development- A Case Study of Ahmednagar District"* Unpublished P.hd Thesis, Submitted to Dr. B.A. Marathwada University of Aurangabad, M. S, India. P.p. 1-6, 172,174,190,191,203,204,205.
4. *Gadekar D.J (2009): "A Particular Study of Shirdi Religious Tourist Centre"*, Unpublished M.Phil. Dissertation, Submitted to Tilak Maha. Vidyapeeth, Pune. M. S, India. P.p 22-29.



Savitribai Phule Pune University, Pune

Sponsored

Two day's National Workshop

on

IMPLEMENTATION OF NATIONAL EDUCATION POLICY 2020



Organized by

Loknete Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padma Bhushan Awardee)

Pravara Rural Education Society's

PADMASHRI VIKHE PATIL COLLEGE OF ARTS, SCIENCE AND COMMERCE, PRAVARANAGAR

A/P. LONI (KD), TAL. RAHATA, DIST. AHMEDNAGAR, MS, INDIA-413713

Affiliated to SPPU Pune Id No. PU/NA/ASC/(016)1971

'A' Grade by NAAC (3rd Cycle), Star College | College of Excellence

Recipient of Best Rural College Award by SPPU, Pune 2001-2002, 2009-2010 and 2021-2022



Certificate



This is to certify that Prof./Dr./Mr./Mrs./Miss. Sonawane Vinayak Vijay
has successfully participated /presented a research paper/poster entitled "Environmental study of
shirdi tourism center ... in Savitribai Phule Pune University, Pune sponsored two day's
National Workshop on "Implementation of New Education Policy 2020" during 06-07, February 2023.

Dr. Anil Kurhe

Associate Prof & Coordinator, INEP2020

Dr. Pradeep Dighe

Principal & Convener, INEP2020

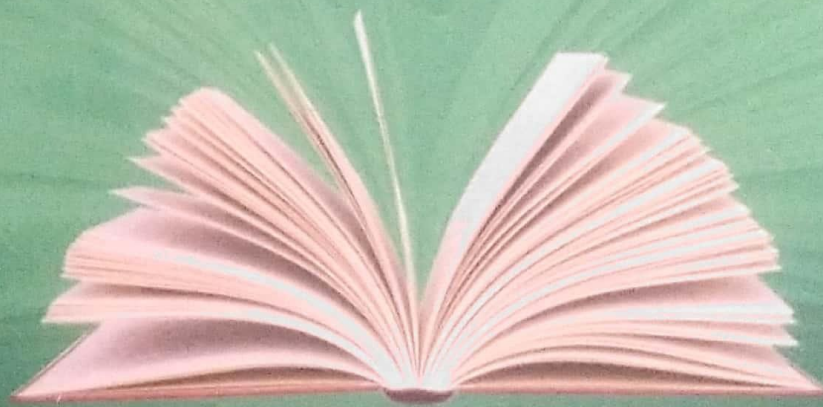


ISSN 2394-5303

printingTM AREA

February 2023
Issue 98, Vol.01

Peer reviewed International Research Journal



Editor

Dr.Bapu G.Gholap



12) HISTOPATHOLOGICAL CHANGES IN INTESTINE OF FRESHWATER FISH MASTACEMBELUS.... Archana Sawant, Ambajogai	53
13) Role of English teaching in Madrasas SHALU, DELHI	56
14) Environment & Sustainable Development–Issues and Challenges Dr. Shashwati Nath, Assam	61
15) DIGITAL RAPE ADV. SONALI BEDI, Haryana	65
16) मराठी विज्ञान साहित्याचे स्वरूप प्रा. डॉ. अरूण नारायण चौरे	71
17) समकालीन मराठी ग्रामीण कथेतील स्त्रीजीवन प्रा. स्वाती रमेश फापाळे	75
18) मराठा सत्तेविरुद्ध भिल्लांचे लढे प्रा.डॉ. केशव आत्माराम पावरा	78
19) ऋग्वेद एवं अथर्ववेद में जल और औषधीय वनस्पतियों का अन्तःसम्बन्ध वर्तमान परिवेश में डॉ. डी. पी. अहिरवार	81
20) लोक संस्कृति, हिन्दी कहानी एवं कहानीकार मिथिलेश्वर डॉ. दिग्विजय नारायण	84
21) वैदिक कालीन शिक्षा में नैतिक एवं चारित्रिक विकास सम्बन्धी विधान डॉ० भगवान दीन,	88
22) 'वीरहर्णाम्' महाकाव्य की महाकाव्यता मनोहर लाल	90

समकालीन मराठी ग्रामीण कथेतील स्त्रीजीवन

प्रा. स्वाती रमेश फापाळे
कला वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय
अळकुटी

प्रस्तावना

मराठी कथा ही भारतीय परंपरेतून जन्माला आली. तीला कहाणी, गोष्ट, कथा म्हणून समाजात रुजली वाढली. मौखिक परंपरेतून मुद्रण काळात ती कथा रूपाने छापली गेली. एकोणिसाव्या शतकात नियतकालिकात कथा प्रकाशित झाली. सुरुवातीच्या काळात कथेच्या माध्यमातून ज्ञान देणे, नीतीची शिकवण देण्याचे कार्य कथेने केले. नंतर मात्र कथा ही मानवी जीवनाभोवती केंद्रित झाली. १९२० नंतर ग्रामीण जीवनाचे प्रतिबिंब रेखाटणारी कथा उदयाला आली, ग्रामीण भागातील स्त्रिया आणि दलित यांना पशूवत वागणूक दिली जात होती. त्यांचे शोषण केले जाई. त्यांच्या शोषणाचे वास्तव समाजासमोर येणे आवश्यक होते. या जाणिवेतून ग्रामीण कथाकारांनी कथालेखनाला सुरुवात केली. ग्रामीण स्त्रियांचे जगणे, त्यांची कुटुंबाच्या सुखासाठीची धडपड, मातृत्वाची जपणूक, प्रतिकूल परिस्थितीला रेटा देत नवऱ्याच्या मागे खंबीरपणे उभी राहणारी ग्रामीण स्त्री ग्रामीण कथेत साकारली आहे. यादृष्टीने समकालीन ग्रामीण कथेतील ग्रामीण स्त्रीच्या विविध रूपांचा अभ्यास येथे करण्यात येणार आहे. स्वातंत्र्योत्तर कालखंडात स्त्रियांना शिक्षण मिळू लागले, तिला आत्मभान आले व ती आपल्यावर होणाऱ्या अन्यायाविरुद्ध आवाज उठवू लागली, ती खबला बनली. तिला समकालीनही अनेक समस्यांचा सामना करावा लागतो. ग्रामीण स्त्री जोकरी करू

लागली. तेथेही तिला अनेक प्रश्नांना तोंड द्यावे लागत आहे. ग्रामीण स्त्रीचा राजकारणात सहभाग वाढला. जागतिकीकरणामुळे कुटुंब व्यवस्थाही ढासळू लागली. पर्यावरणाचा होणारा न्हास थांबविण्यासाठी ग्रामीण स्त्री प्रयत्नशील राहिली. ग्रामीण कथा साहित्यात पुरुषांनी स्त्रियांच्या विविध व्यथा, वेदनांचे चित्रण केले आहे. एकंदर स्त्री लेखिकांचे प्रमाण अत्यंत कमी आहे. त्यामुळे पुरुषी नजरेतून लेखन केलेल्या ग्रामीण स्त्री विश्वाचा अभ्यास येथे करावा लागतो.

भारतीय स्त्री समाज आणि साहित्य आपल्या भारतीय समाज व्यवस्थेला सुमारे पाच हजार वर्षांचा इतिहास आहे. तेव्हापासून भारतीय समाज व्यवस्थेची एक आदर्श परंपरा आहे. समाज हा स्त्री आणि पुरुष यांनी मिळून तयार होतो. प्राचीन काळापासून मानवी जीवन हा स्त्री आणि पुरुष यांच्या परस्पर सहकार्यावर अवलंबून आहे. या विश्वाच्या रथाची दोन चाके म्हणजे स्त्री आणि पुरुष होत तीच जर समान गतीने चालतील किंवा समान पद्धतीने चालतील तर हे जगणे सुंदर होऊन जाईल, समाजात अनेक घटना व प्रसंग घडत असतात. त्यावेळी माणसांच्या मनात निर्माण होणाऱ्या भावभावना कधी प्रत्यक्ष तर कधी अप्रत्यक्षरित्या माणूस व्यक्त करतो. मानवाला मिळालेल्या बुद्धीच्या वरदानामुळे माणूस आपल्या विचारांना व कल्पना अभिव्यक्त होऊ लागला. त्यावेळी मानवाला लेखणीचे हत्यार मिळाले. शिक्षणामुळेच. आपल्या मनातील विचार माणूस लिहू लागला. त्यातूनच साहित्याची निर्मिती झाली. समाज आणि साहित्याच्या संदर्भात अ. वा. कुलकर्णी म्हणतात, "साहित्यनिर्मिती ही ज्या व्यक्तिमनातून होते. त्या व्यक्तिमनाचे स्वरूप तसे समाज निर्मितच असते, म्हणजे व्यक्तीचे म्हटले जाणारे पिंडधर्मीय वेगळेपण तुलनेने फार कमी असते. त्या व्यक्तीची व्यक्ती म्हणून होणारी जी जडणघडण असते. त्या सभोवतालचे संस्कार बलवत्तर व मोठ्या प्रमाणात असतात". वि. कुलकर्णी यांचा विचार यथार्थ वाटतो. याचे कारण त्यात असलेली सामाजिकता होय. व्यक्तिमन हे समाजातून संस्कारीत

होत असते. साहित्यात साहित्यिकांच्या मनाना आविष्कार झालेला पाहावयास मिळतो. समाजातच व्यक्तीच्या मनाची घडण होते. त्यावेळी मनुष्य आपल्या शब्दातून व्यक्त होऊ लागला. लेखक हा समाजातून घडतो आणि साहित्याची निर्मितीही समाजातूनच होते. त्यावेळी निर्माण झालेल्या साहित्यातून संस्कृती निर्माण होते. तीच माणसांच्या जगण्याला अर्थपूर्णता येते. म्हणूनच समाजाशिवाय व्यक्तीचे अस्तित्व असू शकत नाही. समाजाच्या संदर्भाशिवाय साहित्य कृति अपूर्ण वाटते म्हणूनच साहित्याला समाजाचे दर्पण असे म्हणतात. येथे भारतीय समाजरचना पाहिल्यास एक गोष्ट प्रकर्षाने जाणवते की, प्राचीन काळापासून प्रत्येक समाजाचे नियमन करण्यासाठी पुरूषच आघाडीवर होते. त्यामुळे भारतीय समाज व्यवस्थेत पुरूषप्रधान संस्कृती नांदत होती. याचा परिणाम म्हणून पुरूषांनी आपल्या सोईचे होतील असेच नियम बनविले आहेत.

परिणामी पुरूषांना प्राधान्य मिळाले. स्त्रियांच्यावर अनेक बंधने आली. याचे उदाहरण म्हणजे मनुने मनुस्मशतीत लिहले आहे. 'न स्त्री स्वातंत्र्य अर्हति' या पारंपरिकतेच्या चौकटीत बसवून तिच्यावर अनेक बंधने घातली. तिच्यावर परावलंबित्व, नम्रता, त्याग, दया, प्रेम, गोडवा, विनयता, भित्रीपणा, सोशिकता, कोमल, अबला, असे गुण लादले. या अनुषंगाने ग्रामीण कथेतील स्त्री जीवन तपासता येईल. भारतीय समाजातील ग्रामीण स्त्रीची विविध रूपे भारत हा विविधतेने नटलेला आहे. ही विविधता ग्रामीण भागातही दिसून येते. अनेक जातीचे लोक एकत्र राहतात. पेहरावात विविधता स्त्रियांच्या रूपाचेही अनेक नमुने पाहावयास मिळतात. पुरूष प्रधान संस्कृतीत सर्व कुटुंबाची सत्ताही पुरूषांच्या हाती असते. त्यामुळे भारतात स्वतंत्र गणराज्याची लोकशाही नांदत असूनही ग्रामीण भागातील स्त्रीला कोणतचे स्वातंत्र्य मिळत नाही. तिचे अबलापण संपत नाही. तिचे विश्व हे 'चूल आणि मूल' या पलिकडे नसते. लिंगभेदाची विपमता तर पराकोटीची असते. तसेच रूढी परंपरांनी तिला जखडून ठेवले आहे. त्याचा परिणाम म्हणून स्त्री भोळी भावडी,

अज्ञानी पण आज्ञाधारक कण्ठळ, श्रद्धालू, भित्री, कनवाळू, दयाळू, आशावादी, निरपेक्ष, संस्कारी, खंबीर, कनसृत्ववान अशी तिची विविध रूपे पाहावयास मिळतात. ती अनेक नात्यांनी बांधलेली असते. कधी मुलगी, बहीण, पत्नी, आई, मुन, भावजय, जाऊ, नणंद, मामू, आजी अशा अनेक नात्यांच्या ऋणानुबंधात ती गुफटली आहे. नाते संबंध सांभाळत असताना तिला अनेक यातना सहन कराव्या लागतात. कोणतीही तक्रार न करता ती जीवन जगत असते. शंकर पाटील यांच्या 'वेणा' कथेतील भागा ही वाळंतपणाचे दिवस भरत आले असून सुद्धा शेजारच्या गावात बाजारला जाते. तिला ही चिंता आहे की, वाळंत झाल्यावर घरात तेल मीठ नको का? असा विचार करून ती बाजारला जाते. व त्याठिकाणी वाळंत होते. गावातील रत्ना मदत करते. नवरा कोणतीच जबाबदारी घेत नसल्यामुळे भागाला हा निर्णय घ्यावा लागतो तिच्या मनात विचार येतो की काय करायचं इलाज नाही. ते मला जावे लागेल. उद्या तर काय करू घरात तेल मीठ तर नको? असा विचार करून हा बाजार पेठवायल आलो. कौटुंबिक जबाबदारी न घेणाऱ्या पुरूषामुळे स्त्रीला कशा यातना भोगाव्या लागतात.

सुरूवातीची कथा ही मनोरंजनातून समाज प्रबोधन व त्यातून एखादा संस्कार केला जाई. तसेच स्वप्नरंजन व काल्पनिकतेवर भर देण्यात आला. पुढे मात्र माझा गाव, माझी माती, निसर्ग, माणसे, या विचार भावनेतून व संवेदनशीलतेतून ग्रामीण कथेची निर्मिती झाली. प्रारंभीच्या ग्रामीण कथेतून ग्रामीण जीवन आणि जाणिवांचे चित्रण येते. त्या त्या परिसरात राहणाऱ्या व हालखीचे जीवन जगणाऱ्या माणसांच्या जीवनाचे वर्णन केले जाई त्या माणसांचे जगणे, वागणे, त्यांचे आचार विचार भाव भावना व्यथा वेदनाचे चित्रण केले जाई. ग्रामीण स्त्रीमनाची होणारी घुसमट यांनाही महत्त्वाचे स्थान आहे. म्हणून ग्रामीण कथा ही खेड्यातील स्त्री वेदनेचे मौखिक रूप म्हणून प्रचलित होती. पहिली ग्रामीण कथा म्हणजे १८९० मध्ये 'काळ तर मोठा कठीण आला' ही दुष्काळाच्या

वास्तवाची कथा यात रामजी भायगुडे आणि त्यांनी बायको जयाबाई यांच्या अन्न व पाणी यासाठी झालेली दशा चित्रित करते. भूक भागविण्यासाठी त्यांना दावणीचे दोन्हीही बैल विकावे लागले. आपली बैल कसावाला विकली याची सल रामजीच्या मनात राहते. जयाबाईंच्या मनात तर बैल विकून आणलेले धान्य हे तर त्यांच्या रक्तात भिजवले आहे. असे तिला वाटते. बैलांच्या विकण्याने ती हळवी होते. शेवटी घरदार विकून ते शहरात राहायला जातात. उद्विग्न मनाच्या शेतकऱ्याची कैफियत या कथेत मांडली आहे. ग्रामीण जीवनातील प्रश्नांना, समस्यांना त्यांची कथा प्रथम सामोरी गेल्याचे दिसते.

ग्रामीण भागातील कुटुंब संस्था भक्कमपणे उभी आहे. यात स्त्रियांचा वाटा मोलाचा आहे. ती उत्तम गृहिणी, मार्गदर्शक, निर्माणक असते, ती जिद्दी, स्वाभिमानी अशी ती शब्द रूपात वाचकांसमोर उभी केली आहे. शंकर पाटील यांच्या 'भुजंग' या कथेतील जनाई वेड्या नवऱ्याबरोबर संसाराचा गाडा ओढते. 'वेणा' या कथेतील भागा, उद्धव शेळके यांच्या कंठ या कथेतील सरस्वती, रा. रं. बोराडे यांच्या 'पाझर' कथेतील पारवती किंवा सावित्री तसेच 'पंचनामा' कथेतील नर्मदा अशा अनेक स्त्रियांच्या दर्शनाने ग्रामीण स्त्रीजीवनाचे वास्तव मांडले आहे. त्या फक्त कपोकल्पित नाही तर वास्तवात त्या जगताना त्यांचा भोग भोगताना दिसतात. बाई, ताई, आई, बायको अशा अनेक भूमिका त्या नेटकेपणाने बजावतात. ग्रामीण कथाकार शंकर पाटील यांच्या कथेविषयी चंद्रकुमार नलगे म्हणतात, स्त्रीची अनेक

रूपावस्थेतील नाती विलक्षण भावनिक त्या नात्यातील पावित्र्य जपताना तिच्या अंतःकरणत निर्माण झालेली द्वंद्वे यांचे सूक्ष्म चित्रण हळूवारपणे पाटील चितारतात. शंकर पाटील यांच्या ग्रामीण कथेतील स्त्री चित्रणाविषयीचे नलगे यांचे मतावरून स्त्रीची भूमिका समजून येते. कारण त्यांच्या कथा अनेक स्त्रीमनाचा संवेदनशीलपणा जपणाऱ्या आहेत. शंकर पाटील यांच्या कथा नायिकाप्रधान आहेत.

तसेच कथाची नावेही स्त्रीप्रधानच आहेत. ग्रामीण भागातील स्त्रीची मानसिक अवस्था ही तगळ असते. तिच्या मनावर संस्कारही झालेले असतात. आयुष्यभर आपल्या घरासाठी घरातल्या माणसासाठी, त्यांच्या इश्टीसाठी आणि अहोरात्र रावणारी, सतत कष्ट करत झिजणारी स्त्री असते.

समकालीन ग्रामीण कथेतील स्त्रीजीवन समाजात काळानुसार बदल होतात. बदलत्या समाजानुसार नवनवीन समस्या आणि प्रश्न यांच्याशी माणसांचा संघर्ष चालू असतो. त्या काळातही जगण्याचा प्रयत्न करतो. याचे चित्रण करीत काळाच्या विविध अंगाचे संदर्भ घेऊन साहित्य अवतरत असते. असे साहित्य हे काळाचे अपत्य असते. साहित्यिकांच्या संवेदनशील मनाला समाजातील समस्या प्रश्न अस्वस्थ करीत असतात. त्या अस्वस्थेचा आविष्कार म्हणजे ग्रामीण कथा होय. या काळातील साहित्य हे वर्णनपर न राहता परिवर्तनाभिमुख झाले. यात माणूस महत्त्वाचा त्याच्या आजूबाजूचा परिसर यांचे परस्पर संबंधाचे व परस्परावर होणाऱ्या परिणामाचे चित्रण ग्रामीण कथेत चिंतनशील वृत्तीने आले आहे. या काळातील मराठी ग्रामीण कथेत ग्रामीण भागातील समस्यांना प्राधान्य दिले आहे. कारण शेतकरी आणि स्त्रिया यांच्या समस्या अमर्याद आहेत. शेतकऱ्याचे शोषण हे निसर्गाकडून आणि माणसाकडूनही होते. सावकारी, कर्जबाजारीपणा यामुळे त्यांच्या जीवनात दारिद्र्यात भर पडत राहते. या दारिद्र्यानारायणाच्या घराची लक्ष्मी म्हणजे ग्रामीण स्त्री मात्र ती खंबीरपणे कारभार्याच्या मागे उभी असते. तिच्या बदलत्या जीवनाचे विविध कांगोरे समकालीन ग्रामीण कथेत आले आहेत

समकालीन साहित्य हे ज्या काळात निर्माण होते. त्या काळाचे बदलते संदर्भ अभिव्यक्तीतून आविष्कृत होत असतात. त्या काळातील जाणिवा व मते व्यक्त होत असतात. १९४५ नंतरच्या साहित्याला समकालीन साहित्य असे संबोधले जाते. त्यात आधुनिकतेच्या

नवनवीन संकल्पना निर्माण झाल्या. याच

काळात वैचारिक क्रांती झाली. मानवी जीवन जगण्याची नवीन जीवनमूल्ये समाजात रुढ झाली. त्याचे प्रतिबिंब ग्रामीण कथा साहित्यात पडले आहे. त्यात समाजाचा कायापालट व ग्रामीण भागातील भीषण प्रश्नाचा ऊहापोह केला गेला आहे. त्या आत्मनिष्ठ पद्धतीने जीवनाला भिडणाऱ्या जीवनवादी तत्त्वांचा विचार केला गेला. आशय आणि अभिव्यक्तीच्या दृष्टीने पाश्चात्य साहित्याचा प्रभावातून मुक्त झालेले समकालीन मराठी ग्रामीण कथा पाहावयास मिळते. समकालीन मराठी ग्रामीण कतेच्या मांडणीत आणि आशयात बराच बदल झाला आहे. मानवी जीवनाच्या अस्तित्वाविषयीच्या समस्यांचे दर्शन होऊ लागले. यात्रिकीकरणामुळे मानवी मनाला आलेले एकाकीपण त्यातून निर्माण झालेली विषमता या सर्वांचे चित्रण कथांतून आले आहे. समकालीन ग्रामीण कथेतील बदलते स्त्री जीवन १९४५ नंतर मराठी ग्रामीण कथेने नवे वळण घेतले. व्यंकटेश माडगूळकरांच्या कथेपासून मराठी कथा वास्तवाच्या पातळीवर उतरली. घटनाप्रधान मनोरंजनात्मक कथेचे प्रभाव या काळात कमी झाले. सर्व समस्यांबरोबर स्त्री जीवनाचा वेध घेण्याचे काम या कालखंडातील कथेने केले. या काळातील पार्श्वभूमीचा विचार करणे आवश्यक आहे. ग्रामीण स्त्रियांचे जीवन त्यांच्या व्यथा, वेदना, चालीरिती यांचे मनोविश्लेषणात्मक पद्धतीचे दर्शन होऊ लागले. या काळातील पार्श्वभूमीचा विचार करणे आवश्यक आहे. दुसऱ्या महायुद्धाचा परिणाम हा राजकीय, सामाजिक क्षेत्रावर झाला तसाच तो साहित्यावरही प्रमाणात झाला.

संदर्भ ग्रंथ


- 1- कुलकर्णी, अ. वि. साहित्यविचार प्रतिमा प्रकाशन, पुणे,
- 2- पाटील, शंकर, 'ऊन', इंद्रायणी प्रकाशन, पुणे
- 3- नलगे, चंद्रकुमार, 'ग्रामीण वाङ्मयाचा इतिहास', रिया पब्लिकेशन्स, कोल्हापूर
- 4- 'समकालीन मराठी ग्रामीण कथा'— विकीपिडीया

ॐ ॐ ॐ

मराठा सत्तेविरुद्ध भिल्लांचे लढे

प्रा.डॉ. केशव आत्माराम पावरा
म. ज. पो. वळवी कला, वाणिज्य आणि
व्ही.के. कुलकर्णी विज्ञान महाविद्यालय
धडगांव ता.अक्राणी जि. नंदुरवार

आदिवासी लढ्याला प्रदिर्घ इतिहास आहे. मोघलांच्या काळापासून भिल्लांना खानदेश सुभ्यात गावाचे पहारेकरी म्हणून मान्यता मिळाली होती. पहिल्या बाजीरावाच्या काळात खानदेशात भिल्ल आदिवासी हे ग्रामीण प्रशासन व्यवस्थेचे महत्वाचे घटक होते. गावाचे जागले (पहारेकरी) म्हणून त्याची भूमिका महत्वाची होती. कामाचा मोबदला म्हणून भिल्लांना काही इनाम आणि रोजची भाकरी देखील मिळत होती. शेतीला नुकसान पोहचवू नये अशी सरकारची आणि रयतेची इच्छा असे. त्यासाठी त्यांना गावातून काही हक्क मिळालेले होते. सन १७८३ च्या सुमारास पहिल्या बाजीराव पेशव्याने भिल्लांना एका सनद द्वारे काही हक्क प्रदान करतांना "दर औतास दाणे भेटोस गुळाची भेलीघ", भेट दरगावास रु.घ, बकरे दरगावास घ, जोड डा दरगावास घ, पासोडी दर गावास घ" ताकिद पत्र धुळे, भडगाव वहाल, उत्राण, मेहुणवारे, चाळीसगाव या परगण्याच्या अधिकार्यांना पाठविले होते. खानदेशात आग्रारोडवद भिल्लांच्या चौक्या होत्या. त्यावरील भिल्ल वाटेवरील गाद्या बरोबर पुढील चौकिपर्यंत जाऊन अर्धा आणि रहदारी (दुरुस्ती) घेत. याहीपाल खानदेशातील भिल्ल वाटसरूकडून भिल्लकवडी नावाचा कर वसूल करित होते. त्यानंतर खानदेशाचा काही भाग होळकरांच्या वर्चस्वाखाली गेला. तुकोजी होळकर आणि अहिल्याबाई होळकर यांनी भिल्लांचे हक्क



EVERY NEW DAY IS ANOTHER CHANCE TO CHANGE YOUR LIFE

In the present, in higher education system, government has been increasing the number of higher education institute but quality of education has been decreasing day by day. In both colleges and universities the traditional courses are still running and the employment opportunities after completing these courses are very low. India's higher education system is the world's third largest in terms of students, next to China and the United States. China educates approximately 20 per cent of its youth in higher education where as India educates 11 per cent of its youth in higher education. University Grants Commission in India enforces its standards, advises the government, and helps to coordinate between the centre and the state. Some Indian institutions have established their own standard at global level. Indian Institutes of technology (IITs) is one of them which have been globally recognized for its standard and quality education. Annually, the IITs enroll about 8000 students and the alumni have contributed not only to the growth of the private sector but also the public sectors of India. But still India has been struggling to create world class universities like Harvard and Cambridge.



Publisher & Owner

Archana Rajendra Ghodke
Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
At.Post.Limbaganesh, Tq.Dist.Beed-431 126
(Maharashtra) Mob.09850203295
E-mail: vidyawarta@gmail.com
www.vidyawarta.com

Edit By

Dr. Gholap Bapu Ganpat
Parli Vaijnath, Dist.Beed 431 515
(Maharashtra, India)
Cell : +91 75 88 05 76 95



ISSN 2394-5303

₹ 400/-

Printing Area®

Peer Reviewed International Refereed Research Journal
At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed Pin-431126 (Maharashtra)



Certificate Of Publication

This is to certify that the review board of our research journal accepted the research paper/article titled

समकालीन मराठी ग्रामीण कथेतिल

स्रीजीवन

of

Dr./Mr./Miss/Mrs. सहा. प्रा. श्रीमती स्वाती रमेश कापळे

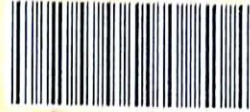
It is peer reviewed and published in the Issue १४ Vol. ०१ in the month of February - 2023.

Thank you for sending your valuable writing for printing area Journal


Indexed (IJIF)

Impact Factor
9.001

Govt. of India,
Trade Marks Registry
Regd. No. 3418002



ISSN 2394-5303

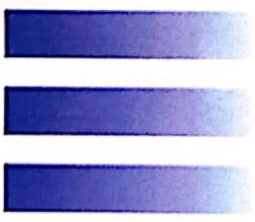

Editor in chief
Dr. Babu G. Gholap



National Seminar on
**"DIGITAL MARKETING:
 OPPORTUNITIES AND CHALLENGES"**
 28th - 29th March 2023



SILVER JUBILEE YEAR 2022-23



ISBN No.-978-81-927305-8-5

Organized by
 Department of Commerce
 Shirdi Sai Rural Institute's
 Arts, Science and Commerce College, Rahata
 Tal-Rahata, Dist-Ahmednagar (423107)

The Role of ICT in Women Empowerment

Dr. Thorat Shantabai Sitaram

Loknete Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padma Bhushan Awardee)

Arts, Commerce & Science College Alkuti, Tal-Parner, Dist.- A.Nagar

Abstract:-

The status of women is considered to be inferior even after her great contribution to society. It is the right time for women to stand for her. Women empowerment is a burning issue these days. Various NGOs are working for the betterment of women and give them training for self-independence. Government is also taking this issue seriously and has announced various policies in favor of women. In this scenario Information and Communication Technology is also playing an important role. Therefore, their participation in ICT must be taken into consideration. Women must be given a chance of adopting new technology. If it is done they can develop their skills in business, share markets. ICT is main source of women empowerment. With the use of it women can understand issues related to their education, health and jobs. Through ICT women can achieve technique of decision making.

Key-words-

Women, ICT, jobs, empowerment, decision making, Education, and Social Change Awareness.

Introduction:-

Nature of our society is male dominating from starting so work done by women were never recognized and appreciated. Nobody has ever mentioned about their contribution in music. The famous musician Jane Pirone has created www.drummergirl.com as a reaction to negative experiences faced by her. Her motto was to encourage future female drummers like her. Her efforts also bring to notice the importance of ICT as without paying anything all the people can get information about female drummers on web. She has mentioned that WWW gave her a platform to bring social change. Competitiveness of the countries mainly depends on the present status of ICT sectors. The government business and individuals are the important stakeholders who have responsibility of adopting new technologies. There are three basic tools in the new era of globalization. They are knowledge, information and information technology. Without them situation of a person seems to be backward. ICT has been used as the instrument to provide, store and control the information. The country needs wide scope of developments. It is possible if information and communication technologies are used with positive thinking. The problem of poverty can be brought under the control and the task of women empowerment can be successfully implemented.

Problems of Women education-

Knowledge and information lead a person to save him or her from poverty.

They will help women in the process of development at all levels of life. When we look back into the traditional way of life women were far away from the stream of

Digital Marketing: Opportunities and Challenges

education, information and knowledge. They were kept within limit by social, cultural and domestic codes. India is developing country where women are conservative. It is fact that without women development one may not think of standard living. Women and girls are given education up to tenth level and are not allowed to complete higher education. Women are also prohibited travelling and discussion with male beings. These are the basic causes for women to remain backward in technology based knowledge. If women are given priority in the field of technical education and ICT it will become their knowledge asset and they will be recognized as the equal contributors of the technological field. Women are well known of the local atmosphere: therefore they can easily understand socio-economic needs of women section in the society.

Need of ICT Education to women:-

In India, as elsewhere in the developing world, women play a central role in family, community and social development. However, women often remain invisible and unheard. Women more than men have to balance the complexities of surviving in extreme poverty, yet these women are excluded from discussion because they are often illiterate, they lack confidence and they lack mobility. ICT offer the opportunities for direct, interactive communication even by those who lack skills, who are illiterate, lack mobility and have little self-confidence. Here are some aspects of life which have a direct influence of ICT especially on women:

- i. Women's increased access to job Market and improve entrepreneurship using ICT
- ii. Increase of average household income in villages
- iii. Women empowerment
- iv. Shrinking Information Asymmetry through ICT.
- v. Improved Governance
- vi. Indigenous Knowledge
- vii. Easy-Family communication
- viii. Increase Social awareness

What will be results?

If the women are given a chance of gaining knowledge of ICT they will have job opportunities at high proportion. The women can get a source of income if they are made expert in Internet Work. They may go anywhere in the native land or abroad for work according to their abilities. ICT is a new way of interaction between two people, government officers and public and various institutions. ICT is useful to store the information which is useful for the future time. Responsibility of task can be shouldered by the women community. The views and attitudes are changed from time to time. People live in different parts of the country and outside. Therefore, sharing of views is the need of the present time. It helps to change mind and attitude of the person.

The Problems -

There are many obstacles in the way to begin ICT education to the women community. Expression of thoughts is the basic human right. Inferior status, low

education, information and knowledge. They were kept within limit by social, cultural and domestic codes. India is developing country where women are conservative. It is fact that without women development one may not think of standard living. Women and girls are given education up to tenth level and are not allowed to complete higher education. Women are also prohibited travelling and discussion with male beings. These are the basic causes for women to remain backward in technology based knowledge. If women are given priority in the field of technical education and ICT it will become their knowledge asset and they will be recognized as the equal contributors of the technological field. Women are well known of the local atmosphere: therefore they can easily understand socio-economic needs of women section in the society.

Need of ICT Education to women:-

In India, as elsewhere in the developing world, women play a central role in family, community and social development. However, women often remain invisible and unheard. Women more than men have to balance the complexities of surviving in extreme poverty, yet these women are excluded from discussion because they are often illiterate, they lack confidence and they lack mobility. ICT offer the opportunities for direct, interactive communication even by those who lack skills, who are illiterate, lack mobility and have little self-confidence. Here are some aspects of life which have a direct influence of ICT especially on women:

- i. Women's increased access to job Market and improve entrepreneurship using ICT
- ii. Increase of average household income in villages
- iii. Women empowerment
- iv. Shrinking Information Asymmetry through ICT.
- v. Improved Governance
- vi. Indigenous Knowledge
- vii. Easy-Family communication
- viii. Increase Social awareness

What will be results?

If the women are given a chance of gaining knowledge of ICT they will have job opportunities at high proportion. The women can get a source of income if they are made expert in Internet Work. They may go anywhere in the native land or abroad for work according to their abilities. ICT is a new way of interaction between two people, government officers and public and various institutions. ICT is useful to store the information which is useful for the future time. Responsibility of task can be shouldered by the women community. The views and attitudes are changed from time to time. People live in different parts of the country and outside. Therefore, sharing of views is the need of the present time. It helps to change mind and attitude of the person.

The Problems -

There are many obstacles in the way to begin ICT education to the women community. Expression of thoughts is the basic human right. Inferior status, low

education or illiteracy, low-income source and socio-cultural facts do not allow them to seek external information. Because of this they are not acquainted with market economy.

Benefits-

1. ICT can give them opportunity to have contact with people to share views regarding business, share markets and developments of different works.
2. This is main source for women's empowerment and participation of women in various democratic activities.
3. If the women are provided the facilities of ICT they can have a scope for job and can understand the issues related to them and the society which are known and unknown to them.
4. Through ICT women can enlarge the power of decision making. Women's ability of working will be disclosed to the men beings in the field of economics.

Women are busy only in the family needs and meetings which do not allow them to be acquainted with global economic sphere. It is need in the present time to equip them with computer use, English language and business skills. The difference between women having ICT skills and unknown of ICT will automatically be ceased.

Women's empowerment is focused on increasing their power to take control over decisions that shape their lives, including in relation to access to resources, participation in decision-making and control over distribution of benefits. For women who can access and use them, ICT offer potential, especially in terms of reducing poverty, improving governance, overcoming isolation, and providing a voice. However, existing persistent gender discrimination in labour markets, in education and training opportunities, and allocation of financial resources for entrepreneurship and business development, negatively impact on women's potential to fully utilize ICT for economic, social and political empowerment. ICT training helps women in the work like disaster management, leadership, health, child development and education. There are some best examples of ICT use in Pondicherry. It has been helping the women in the small products like soft toys, candles, bags and many utility products. Gujarat state uses information and technology in the dairy sector. ICT is useful tool for the exchange of information between the farmer women and the union. Due to use of information technology women can manage cattle industry and develop production of quality milk. It also helps dairy officials to organize veterinary, artificial insemination and cattle feed.

Warna Project uses information system in Marathi. It is used for selling agricultural products in Pune and other big places in the State of Maharashtra. The women and men in the villages update information every day. Women empowerment is in the center of human and national development. It is responsibility of everybody in the society to take efforts to have women participation in the ICT programmes. Their talent and abilities in business must be used. If women are allowed to participate in the various segments of economy it will help the national economy to become stable.

Conclusion:-

Women must be given learning in science and technology so that they can understand difficulties of health, economics, and poverty. Women entrepreneurship in science and technology will help women to get recognition as the contributors and leaders. The women will do the best for the society. The majority of women in the developing world do not have access to ICTs due to variety of barriers as such the infrastructural, social, cultural and linguistic. To make women independent, powerful and strong in all fields with the help of ICT necessary actions are to be taken at regional, national and international level. ICT has made a tremendous impact in imparting knowledge on modern technology and its uses. NGOs, SHGs working in the field, governmental agencies and other private agencies have also extended their help to promote ICT among the women.

References:-

- [1] Mahalank, Swati. (2015) Kahani Bachat Gatachi, Pune: Amey Publication.
- [2] Mathur, Divya. (2010). 'Women Development and Society', Jaipur: Mark Publisher.
- [3] Misra, Jayshree. (2000). Ancient Promises. New Delhi: Penguin.

ABOUT THE COLLEGE

Shirdi Sai Rural Institute (SSRI) was established in 1997 as a public trust by the vision of Late Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padma Bhushan awardee), Ex-Minister, Govt. of India, Founder Trustee, SSRI) with the moral support of Late Dr. Y. K. Alagh (Former Union Minister of State, Science and Technology, Govt. of India). The Institute is doing progress under the able guidance of Namdar Shri. Radhakrishna Vikhe Patil, (Minister for Revenue, Animal Husbandry and Dairy Development, Govt. of Maharashtra) and Dr. Sujay Vikhe Patil, (Member of Parliament and Chief Executive Officer, SSRI, Pravaranagar).

SSRI was established on the ideas and philosophy of Mahatma Gandhi, particularly concerning agriculture and rural development. The envisioned role of SSRI is to function as a catalyst for promoting rural development in the region

Arts, Science and Commerce College, Rahata was established in June 1997. Late Dr. Balasaheb Vikhe Patil, (Padma Bhushan awardee) Namdar Shri. Radhakrishna Vikhe Patil and, Late Dr. Y. K. Alagh had a vision in their mind while starting this College. The strength of students was 141 when it was established, now strength is 1800+. Since then the college has been progressing. The college is located very close to holy place of Lord Sai Baba Shirdi. In the area of 21 Acres, 43 teaching and 28 non-teaching staff are taking effort to add the feathers in its cap. College is permanently affiliated to Savitribai Phule Pune University, and included in section 12 (b) and 2(f) of UGC.

Flourishing as a higher learning Centre in the region, for the upliftment of the poor and talented students 'Earn and Learn Scheme, skilled and entrepreneurship programme' are run by the College. For the excellent academic results, teachers are improving themselves through orientation, refresher, FDP course and research work. To inculcate the research culture among the student institute has started Shrimati Sindhutai Vikhe Patil Research Fellowship for PG students and Late Dr. Balasaheb Vikhe Patil (Padma Bhushan Awardee) special achievement scholarship is given to students achievement for special proficiency in education, social, sports, NCC, NSS etc.

In recognition of the excellent educational facilities provided and services rendered to the rural masses, the college has received 'Best Rural College' Award from Savitribai Phule Pune University in the 2013. In academic year 2011-12 Student Welfare Board, Savitribai Phule Pune University has honored the college with "Best College Award". Also NAAC has reaccredited the college at "B++" Grade in 2018-19. The college is just 5 kms away from Lord Sai Baba's Shirdi and 60 kms away from Lord Shani Shinganapur.

